

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ
ХУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

УЗАКОВА ГЎЗАЛ ШАРИПОВНА

**АҲОЛИ ПУНКТЛАРИДА ТАБИИЙ РЕСУРСЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ
ВА УЛАРНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШНИНГ ХУҚУҚИЙ ТАРТИБИ**

12.00.06 – Табиий ресурслар ҳуқуқи. Аграр ҳуқуқ. Экологик ҳуқуқ

**ЮРИДИК ФАНЛАР ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2021

Докторлик (DSc) диссертацияси автореферати мундарижаси

Content of the abstract of the doctoral (DSc) dissertation

Оглавление автореферата докторской диссертации (DSc)

Узакова Гўзал Шариповна

Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий тартиби 3

Uzakova Guzal Sharipovna

Legal order of usage and protection of natural resources in settlements36

Узакова Гузал Шариповна

Правовой порядок пользования и охраны природных ресурсов в населённых пунктах.....63

Эълон қилинган ишлар рўйхати

List of published works

Список опубликованных работ 69

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ
ХУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

УЗАКОВА ГЎЗАЛ ШАРИПОВНА

**АҲОЛИ ПУНКТЛАРИДА ТАБИИЙ РЕСУРСЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ
ВА УЛАРНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБИ**

12.00.06 – Табиий ресурслар ҳуқуқи. Аграр ҳуқуқ. Экологик ҳуқуқ.

**ЮРИДИК ФАНЛАР ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2021

Фан доктори (DSc) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2017.3.DSc/Yu69 рақам билан рўйхатга олинган.

Докторлик диссертацияси Тошкент давлат юридик университетида бажарилган

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) ва «ZiyoNET» Ахборот таълим порталида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи: Усмонов Муҳаммади Бахритдинович
юридик фанлар доктори, профессор

Расмий оппонентлар: Холмўминов Жуманазар Тоштемирович
юридик фанлар доктори, профессор
Сафаров Джаҳонгир Исмаилович
юридик фанлар доктори, доцент
Нурматов Мирғолиб Мирзаевич
юридик фанлар доктори, доцент

Ётақчи ташкилот: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси

Диссертация химояси Тошкент давлат юридик университети ҳузуридаги DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2021 йил 25 декабрь соат 10.00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100047, Тошкент шаҳар, Саййиғоҳ кўчаси, 35-уй. Тел.: (99871) 233-66-36 факс: (99871) 233-37-48, e-mail: info@tsul.uz).

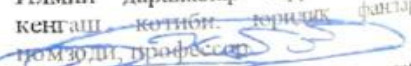
Диссертация билан Тошкент давлат юридик университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (999-рақам билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент шаҳар, Амир Темур кўчаси, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

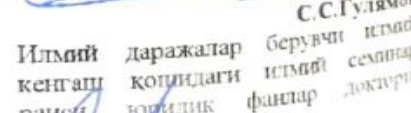
Диссертация автореферати 2021 йил 7 декабрь куни тарқатилди.
(2021 йил 7 декабрь 18-рақамли реестр баённомаси).

Активация Win
Чтобы активировать
"Параметры".

И.П.Рустамбеков
Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш раиси, юридик фанлар
доктори, профессор

Д.Ю.Хабидуллаев
Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш котиби, юридик фанлар
доктори, профессор

С.С.Гулямов
Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш раиси, юридик фанлар
доктори, профессор

КИРИШ (Докторлик (DSc) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда аҳоли пунктларининг барқарор ривожланишини таъминлаш орқали фуқароларнинг қулай атроф табиий муҳитга эга бўлиш ҳуқуқини кафолатлаш тобора долзарб аҳамият касб этмоқда. Бунда аҳоли пунктлари атроф муҳитини салбий антропоген таъсирдан муҳофаза қилиш, бундай ҳудудларда табиатдан фойдаланишнинг мақбул шакллари танлаш, экологик йўналтирилган иқтисодийнинг ўсишини таъминлаш, қурилиш фаолиятида ҳам “яшил” стандартларни қўллаш аҳоли пунктларини барқарор ривожлантиришнинг муҳим йўналишлари сифатида эътироф этилади. БМТ маълумотларига кўра, 2021 йилда дунё аҳолиси 8 миллиард кишига етди ва 2050 йилга бориб яна 2 миллиарддан ошқроқ кишига кўпаяди¹. ХХI асрнинг ўрталарига келиб шаҳар аҳолиси ҳар куни ўртача 200 минг кишига кўпаяди, ҳар ўн кишидан еттitasi шаҳар ҳудудларида яшайди². Бундай шароитда иқтисодий муомалага тортиладиган табиий ресурслар ҳажми, атроф муҳитга етказиладиган зарар миқдори ортиб боради, саноат, транспорт, алоқа, энергетика ва бошқа хўжалик мақсадлари учун ажратиладиган ер участкалари ҳажми ҳам кўпаяди. Бундай вазиятда табиий-антропоген тизим ҳисобланган аҳоли пунктларида аҳолининг экологик хавфсизлигини таъминлаш вазифаси устувор аҳамият касб этади.

Жаҳонда аҳоли пунктларининг ҳал қилиниши зарур бўлган асосий экологик муаммолари сифатида атмосфера ҳавоси, сув, тупроқ ифлосланиши, шовқин таъсири, шаҳарлар ва уларга туташ ҳудудлар “яшил” майдони ўлчамининг камайиши, шаҳарлар экологик ривожланиши бўйича ягона давлат сиёсатининг йўқлиги, ҳудудий режалаштириш ва шаҳарсозлик зоналаштирилишининг қисман экологиялаштирилиши кабилар эътироф этилмоқда. Ушбу муаммоларнинг ҳал қилиниши “яшил ўсиш” йўлига ўтиш, энергия самарадорлигини ошириш ва қайта тикланадиган энергия манбаларини ривожлантириш, чиқитсиз технологияларни жорий этиш, қурилиш жараёнини экологизациялаштириш (жумладан, энергия тежамкор бино-иншоотлар ва уй-жойларни барпо этиш), экологик жиҳатдан самарали инновацион технологияларни жорий этиш, аҳоли пунктларидаги дарахтлар ва бошқа кўкаламзорларнинг меъёрини сақлашга эришиш, маиший чиқинди билан боғлиқ ишларни самарали бошқариш мақсадида аҳоли пунктларида атроф муҳитни муҳофаза қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирларини такомиллаштиришни талаб этади.

Ўзбекистон Республикаси давлат экологик сиёсатида ушбу йўналишлар устувор аҳамият касб этиб, мамлакатимиз ҳозирги ислохотлар босқичида фуқароларнинг аҳоли пунктларида экологик хавфсиз ва қулай муҳитда яшашини таъминлаш мақсадида кенг қамровли дастурий тадбирлар амалга оширилмоқда. Хусусан, 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини

¹ Интернет сайти: www.countrymeters.info (Население Земли)

² State of world's cities 2012/2013. Prosperity of Cities. United Nations Human Settlements Programme, 2012.

ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси ва уни амалга ошириш юзасидан қабул қилинган давлат дастурлари доирасида тизимли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда³. Давлатимиз раҳбари томонидан ушбу чора-тадбирларнинг мантикий давоми сифатида бугунги куннинг глобал экологик муаммолари ва уларнинг салбий таъсирига қарши кураш “Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси”нинг алоҳида – олтинчи йўналиши сифатида белгилаб берилди⁴.

Ўзбекистон Республикасининг “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги (1992), “Экологик экспертиза тўғрисида”ги (2000), “Экологик назорат тўғрисида”ги (2013), “Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонунлари, Шаҳарсозлик кодекси (2021), Ер кодекси (1998), Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 30 октябрдаги ПФ–5863-сон Фармони билан тасдиқланган “2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг Атроф муҳитни муҳофаза қилиш концепцияси”, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 20 октябрдаги 841-сон қарори билан тасдиқланган “2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ–4477-сон қарори билан тасдиқланган “2019 – 2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш Стратегияси” ва мавзуга оид бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига мослиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялари ривожланишининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ–4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони // www.lex.uz; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 22 январдаги ПФ–5308-сон “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури тўғрисида”ги Фармони // www.lex.uz; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 январдаги ПФ–5635-сон “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури тўғрисида”ги Фармони // www.lex.uz; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартдаги ПФ–5953-сон “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури тўғрисида”ги Фармони // www.lex.uz; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 3 февралдаги ПФ–6155-сон “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури тўғрисида”ги Фармони // www.lex.uz.

⁴ Ш.М.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси асосида демократик ислохотлар йўлини қатъий давом эттираемиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг лавозимга киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталари қўшма мажлисидаги нутқи. 06.11.2021. <https://president.uz/uz/lists/view/4743>

ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналишига мос келади.

Диссертациянинг мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи⁵. Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасида экологик-ҳуқуқий тадқиқотлар ривожланган мамлакатларнинг олий таълим муассасалари ва илмий марказларида, жумладан Cambridge University, Manchester University, Oxford University, Centre for Environmental Policy Imperial College London (Буюк Британия), The University of Applied Sciences Mittweida, Humboldt Universität (Германия), The University of Sorbonne (Франция), National University of Seoul (Жанубий Корея), Kyoto University (Япония), Indiana University, Yale Center for Environmental Law and Policy, IUCN Academy of Environmental Law, Odum School of Ecology University of Georgia, Massachusetts Institute of Technology, (АҚШ), Warsaw University of Life Sciences (Польша), Stockholm Environmental Law and Policy Centre, Uppsala universitet (Швеция), Maastricht University, University of Groningen, Utrecht University (Нидерландия), Centre for Environmental Law Macquarie University (Австралия), The Centre for Environmental Law (Ҳиндистон), Tartu Ülikool, Estonian Environmental Law Centre (Эстония), Academy of European Law (Венгрия), Беларусь давлат университетининг Халқаро давлат экология институтида (Беларусь), Москва давлат университети (Россия) олиб борилмоқда.

Жаҳонда аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш бўйича амалга оширилган тадқиқотлар натижасида қатор, жумладан, қуйидаги илмий натижаларга эришилган: урбанизациянинг атроф муҳитга таъсирини камайтириш орқали атроф муҳитни муҳофаза қилиш тизимини ривожлантириш асослантирилган (IUCN Academy of Environmental Law (АҚШ), The Centre for Environmental Law (Ҳиндистон); атроф муҳитга таъсирни баҳолаш институтини жорий этиш орқали аҳоли пунктларида тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишни замонавий ҳуқуқий тартибга солиш механизмларини ривожлантириш зарурати асослантирилган (Centre for Environmental Law Macquarie University (Австралия), University of Groningen (Нидерландия); шаҳарсозлик ва қурилиш соҳасидаги қонун ҳужжатлари тизимини экологизация қилишнинг заруратини очиқ бериш орқали атроф муҳит сифатига оид халқаро, Европа ва миллий қонун ҳужжатларини ўзаро нисбати аниқланган (Indiana University (АҚШ), Utrecht University (Нидерландия); аҳоли пунктларида “яшил ҳудудлар”ни ташкил этиш ҳамда қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланишни кенгайтириш орқали глобал иқлим ўзгаришининг салбий таъсирини юмшатиш бўйича таъсирчан ҳуқуқий механизмлар ишлаб чиқилган (Yale Center for

⁵ Диссертациянинг мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи: <http://www.ox.ac.uk>; <https://www.cam.ac.uk>; <http://www.manchester.ac.uk>; <http://www.hu-berlin.de>; www.hs-mittweida.de; <http://www.sorbonne-university.com>; <http://www.kyoto-u.ac.jp/en>; <https://www.useoul.edu>; <http://web.mit.edu>; <https://www.ecology.uga.edu>; <https://www.indiana.edu>; <http://www.sggw.pl>; <http://www.uu.se>; <https://www.uu.nl/en>; www.rug.nl; <http://www.wvfindia.org>; <http://www.mq.edu.au>; <https://www.era.int>; <https://www.ut.ee>; <https://www.k6k.ee>; <https://www.msu.ru>; www.iseu.bsu.by.

Environmental Law & Policy (АҚШ), Stockholm Environmental Law and Policy Centre (Швеция); шаҳар аҳоли пунктларида маиший чиқиндиларни қайта ишлаш комплексларини модернизация қилиш, ишлаб чиқаришда экологик тоза услубларни, энергия тежовчи технологияларни қўллайдиган субъектларни рағбатлантиришнинг ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш зарурати асослаб берилган (Беларусь давлат университетининг Халқаро давлат экология институти (Беларусь), Москва давлат университети (Россия)).

Шунингдек, бугунги кунда дунёда ушбу муаммо бўйича қуйидаги йўналишларда илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда: аҳоли пунктларида экологик зарарнинг олдини олиш, ҳисоблаш ва қоплашга оид муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш; шаҳар аҳоли пунктларида атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат бошқарувининг самарали ташкилий-ҳуқуқий механизмларини жорий этиш; урбанизация шароитида шаҳарсозлик ва қурилиш фаолиятини экологизациялаш; аҳоли пунктларида саноатни экологизациялаш ва экологик тадбиркорликни иқтисодий рағбатлантиришни такомиллаштириш ва шу кабилар.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Мамлакатимиз олимлари Д.У.Арипов, У.Т.Аюбов, Й.О.Жўраев, Р.Х.Кенжаев, М.Р.Мирзаабдуллаева, О.Х.Нарзуллаев, М.М.Нурматов, Н.Ш.Ражабов, Ж.И.Сафаров, Н.К.Скрипников, М.Б.Усмонов, О.Д.Утегенов, Ш.Х.Файзиев, Ж.Т.Холмўминов ва бошқа олимларнинг илмий асарларида аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг айрим ҳуқуқий жиҳатлари ўрганилган.

МДҲ мамлакатлари олимлари томонидан аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш масалалари А.Ю.Александрова, С.В.Андреев, А.П.Анисимов, Е.С.Бедова, Н.А.Богданов, С.А.Боголюбов, Е.С.Болтанова, А.А.Борисов, М.М.Бринчук, Е.В.Варонько, А.О.Воронин, Ю.В.Грицкова, Н.В.Гулак, В.Д.Демидович, Б.В.Ерофеев, Н.Г.Жаворонкова, О.М.Козырь, А.С.Красюкова, Н.Л.Лисина, В.И.Лозо, О.О.Макаров, Т.И.Макарова, Д.Л.Мальцев, Н.Н.Мельников, Э.Ф.Нигматуллина, Е.А.Носков, С.А.Помещикова, Е.А.Савельева, А.А.Савченко, О.А.Чуканова, О.В.Шатрова, Л.Н.Чолтян ва бошқалар томонидан тадқиқ этилган.

Хорижлик олимлардан Е.А.Гарвин, Ж.Руссел, Ж.Мажорс, Р.Ҳилл, С.Стюарт, Ж.Товей, Г.Винтер, К.Дунер, Л.Кремер, Д.Хугес, В.Т.Даума, Д.Чзешовски, Т.Хаук, Г.Хаусладен, М.Микиугу, В.Кианна, И.Киношита, А.Дунн, Д.Адамс, С.Ваткинс, М.Вайт ва бошқалар мавзу предмети доирасида илмий изланиш олиб борганлар.⁶

Мамлакатимизда ушбу мавзунинг долзарб масалалари, хусусан, аҳоли пунктларида қурилиш фаолиятини экологизациялашнинг ҳуқуқий талаблари, аҳоли пункти ҳудудларини зоналаштиришнинг ҳуқуқий масалалари, аҳоли

⁶ Мазкур олимларнинг асарлари диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

пунктларида табиий ресурслар соҳасида давлат бошқаруви фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишга доир масалалар махсус тадқиқ этилмаган.

Диссертация мавзусининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги. Тадқиқот ишининг мавзуси Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги Тошкент давлат юридик университети Кенгашининг 2017 йил 29 майдаги (10-сон баённома) мажлисида тасдиқланган ва университет илмий-тадқиқот режалари дастурига киритилган.

Тадқиқотнинг мақсади аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш ҳамда уни қўллаш амалиёти самарадорлигини оширишга қаратилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг умумий тавсифи ва принципларини таҳлил қилиш;

аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасидаги қонунчиликнинг ривожланиш босқичларини тадқиқ этиш;

аҳоли пунктларининг барқарор ривожланишини таъминлашда аҳоли пунктлари ерларининг ўрни ва аҳамиятини аниқлаш;

аҳоли пунктларида қурилиш фаолиятини амалга оширишни экологик-ҳуқуқий таъминлашнинг юридик табиатини очиқ бериш;

аҳоли пунктларида қурилиш фаолиятини экологизациялаш юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш;

Ўзбекистон Республикасида аҳоли пункти ҳудудларини зоналаштиришнинг экологик-ҳуқуқий талабларини ўрганиш;

аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланишни ҳуқуқий таъминлаш масалаларини тадқиқ этиш;

аҳоли пунктларида атроф муҳитни муҳофаза қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирларининг аҳамияти ва ўзига хос хусусиятларини аниқлаш;

аҳоли пунктларида табиий ресурслар соҳасида давлат бошқаруви фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш;

айрим хорижий мамлакатларнинг табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишга доир қонунчилигини таҳлил қилиш;

аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишда жамоатчилик ва фуқаролик жамияти институтлари иштироки юзасидан таклифлар шакллантириш;

аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишга оид қонунчиликни такомиллаштиришнинг устувор йўналишларини белгилаб олишдан иборат.

Тадқиқотнинг объектини аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш билан боғлиқ экологик-ҳуқуқий муносабатлар ташкил этади.

Тадқиқотнинг предмети аҳоли пунктлари атроф муҳитига оид қонун ҳужжатлари, уларни қўллаш амалиёти, соҳага оид халқаро ва хорижий тажриба ҳамда юридик фанда мавжуд бўлган концептуал ёндашувлар ва илмий-назарий қарашлардан иборатдир.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот ишини ёзишда кузатиш, таҳлил қилиш, умумлаштириш, мантиқийлик, тизимлилик, тарихий, қиёсий-ҳуқуқий каби тадқиқот усуллари қўлланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

деҳқон хўжалиги фойдаланишида бўлган ер участкаси ёки унинг бир қисмини бошқа юридик ёки жисмоний шахсга вақтинча фойдаланишга беришнинг қонуний тартибини белгилаш зарурати мавжудлиги илмий-ҳуқуқий жиҳатдан асослантирилган;

рекреация зоналарини ташкил этишда Ўзбекистон Касаба уюшмалари Федерацияси Кенгаши ва Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси иштирок этиши зарурлиги асослаб берилган;

Ўзбекистон Республикасининг ёш фуқароларига Туман фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгашининг ҳамда Ўзбекистон ёшлар иттифоқи туман (шаҳар) кенгашининг биргаликда берилган тавсиясига кўра деҳқон хўжалиги юритиш мақсадида ер участкалари бериш тартибининг қонунчиликда белгиланиши аҳоли пунктларида томорқа ерларидан фойдаланиш самарадорлигининг ошишига хизмат қилиши асослантирилган;

маҳалла фуқаролар йиғинлари ҳудудларининг бош режа лойиҳалари ишлаб чиқиши билан бир вақтда қишлоқ (овул) аҳоли пунктларини батафсил режалаштириш лойиҳаларини ишлаб чиқиш жараёнида ёндош маҳаллаларни шаҳарсозлик жиҳатидан ривожлантириш схемасини ҳам ишлаб чиқиш зарурати ер-ҳуқуқий ва шаҳарсозлик-ҳуқуқий жиҳатдан асослаб берилган;

тадбиркорлик ва шаҳарсозлик фаолиятини амалга ошириш учун ер участкаларини аукцион орқали доимий фойдаланишга беришда Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси органлари томонидан экологик экспертизадан ўтказиладиган объектларни қуришга ер участкасини танлаш материаллари бўйича хулоса бериш учун тўлов ундирилмаслигининг қонунчиликда белгиланиши “яшил иқтисодиёт”нинг ривожланишига хизмат қилиши асослантирилган;

ўзбошимчалик билан қурилган иморатларни аниқлаш ҳамда уларни бартараф этиш (бузиб ташлаш)ни ташкил этиш соҳасида Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ҳамда унинг ҳудудий органларининг ваколатли орган сифатида қонунчиликда белгиланиши аҳоли пункти ерларидан фойдаланишда ер ва шаҳарсозлик

қонун ҳужжатларида белгиланган талаблар билан бир қаторда экологик-ҳуқуқий талабларга ҳам риоя қилиниши зарурлиги асослаб берилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси, “Дехқон хўжалиги тўғрисида”ги, “Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида”ги қонунларини такомиллаштириш бўйича билдирилган таклифлар фуқароларнинг аҳоли пункти ерларидан фойдаланиш ҳуқуқини таъминлаш, аҳоли пункти ер участкаларини бериш тартибини такомиллаштириш, шунингдек, аҳоли пунктларидаги муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг ҳуқуқий мақомини белгилашга хизмат қилади.

Бугунги кундаги демографик вазият мамлакатимиз қишлоқ (овул) аҳоли пунктлари ҳудудларини режалаштиришда уларнинг истиқболли кенгайишини ҳам назарда тутишни тақозо этмоқда. Шунингдек, қишлоқ (овул) аҳоли пунктларига ёндош маҳаллаларни шаҳарсозлик жиҳатидан ривожлантиришнинг режалаштирилиши мавжуд қишлоқ ҳудудининг ижтимоий инфратузилмасини ривожлантиришга, шу йўл билан фуқароларнинг “қулай яшаш муҳити”га эга бўлиш ҳуқуқи таъминланишига асос бўлади.

Бутун дунё миқёсида бугунги кунда “яшил шаҳар”ларни барпо этиш, “яшил қурилиш”, “яшил иқтисодиёт”ни амалга ошириш ишлари оммавий тус олмоқда. Ўзбекистон Республикасида ҳам ушбу йўналишда муайян чоратадбирлар амалга оширилмоқда. Бундай лойиҳаларни амалга оширишда айниқса, қурилиш жараёнини экологизациялаштириш, энергия тежамкор бино-иншоотларни қуриш, экологик стандартларга мос қурилиш материалларидан фойдаланиш кабилар муҳим аҳамиятга эга. Шу сабабли тадбиркорлик мақсадларида қуриладиган бино-иншоотлар Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси органлари томонидан экологик экспертизадан ўтказилганда, ер участкасини танлаш материаллари бўйича хулоса бериш учун тўлов ундирилмаслиги “яшил қурилиш” ишларини ривожлантиришга хизмат қилади.

Аҳоли пунктларидаги энг долзарб муаммолардан бири – бу ўзбошимчалик билан ер участкаларининг эгалланиши, уларда ноқонуний қурилишларнинг амалга оширилишидир. Бундай ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши давлатнинг ерга бўлган мулк ҳуқуқи бузилишига олиб келади ҳамда фуқаролар ва юридик шахсларнинг ерга бўлган қонуний ҳуқуқларини амалга оширишга тўсқинлик қилади. Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ва унинг ҳудудий органларининг ўзбошимчалик билан қурилган иморатларни аниқлаш ҳамда уларни бартараф этишда ваколатли орган сифатида иштирок этиши бундай ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, уларни бартараф этиш самарадорлигининг ошишига хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот натижалари халқаро ва миллий қонун нормалари, ривожланган давлатлар тажрибаси,

қонунни қўллаш амалиётига асосланган, статистик маълумотларни таҳлил қилиш натижалари умумлаштирилиб, тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилган. Хулоса, таклиф ва тавсиялар апробациядан ўтказилиб, уларнинг натижалари етакчи миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинган. Олинган натижаларнинг айримлари ваколатли органлар томонидан тасдиқланган ва амалиётга жорий қилинган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот ишининг илмий аҳамияти ундаги илмий-назарий хулосалар, амалий таклиф ва тавсиялардан келгуси илмий фаолиятда, қонун ижодкорлигида, ҳуқуқни қўллаш амалиётида, экология ва ер соҳасидаги қонун ҳужжатларининг тегишли нормаларини шарҳлашда, миллий қонунчиликни такомиллаштириш ҳамда “Экология ҳуқуқи”, “Ер ҳуқуқи” ва “Табиий ресурслар ҳуқуқи” фанларини илмий-назарий жиҳатдан янада бойитишда фойдаланиш мумкинлигида намоён бўлади. Тадқиқот ишининг назарий жиҳатларига таяниш келгусида аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасидаги муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш, ушбу соҳадаги қонун ҳужжатларини такомиллаштириш, шаҳарсозлик ва қурилиш қонунчилигини экологизациялаш, қурилиш саноатида “яшил” стандартларни жорий этиш билан боғлиқ янги илмий тадқиқотлар олиб бориш имконини беради.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти қонун ижодкорлиги фаолиятида, хусусан норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тайёрлаш ҳамда уларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш жараёнида, қонунни қўллаш амалиётини такомиллаштиришда, олий юридик таълим муассасалари ўқув жараёнида қўлланилаётганлигида намоён бўлади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Тадқиқот натижаларидан қуйидагиларда фойдаланилган:

деҳқон хўжаликлари ўзига мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилишга берилган ер участкаларини ёки ушбу ер участкаларининг бир қисмини қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш мақсадида юридик ва жисмоний шахсларга вақтинча фойдаланишга тарафларнинг келишуви асосида бериши ҳақидаги таклифдан Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 29 сентябрдаги “Қишлоқ хўжалиги учун мўлжалланган ерлардан ва ўрмон фонди ерларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-639-сон қонунининг 4-моддасини ишлаб чиқишда фойдаланилган. Ушбу таклиф Ўзбекистон Республикаси “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги 604-І-сонли Қонунининг 9-моддасини еттинчи қисмида ўз ифодасини топган (*Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг 2021 йил 11 январдаги 04/4-05-3 сон маълумотномаси*). Ушбу таклифнинг амалга оширилиши фуқароларнинг ердан ноқонуний фойдаланишининг олдини олишга ва томорқа ерларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади;

рекреация зоналари Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси, Ўзбекистон Касаба уюшмалари Федерацияси Кенгаши ва Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг биргаликдаги тақдимномасига биноан маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари билан ташкил этилиши ҳақидаги таклифдан Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 3 декабрда қабул қилинган “Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида”ги 710-II-сонли Қонунининг 38-моддасини иккинчи қисм билан тўлдиришда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг 2021 йил 11 январдаги 04/4-05-3 сон маълумотномаси*). Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат қўмитасининг рекреация зоналарини ташкил этишда иштирок этиши мамлакатимизда ички туризмни ривожлантиришга хизмат қилади;

Туман фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгашининг ҳамда Ўзбекистон ёшлар иттифоқи туман (шаҳар) кенгашининг биргаликда берилган тавсиясига эга бўлган ёш фуқароларга деҳқон хўжалиги юритиш учун мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилишга ер участкаси берилиши тўғрисидаги таклифидан Ўзбекистон Республикасининг Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 21 декабрдаги ЎРҚ-506-сон “Қишлоқ хўжалигида экин майдонларидан самарали фойдаланиш механизми такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонунининг 2-моддаси ҳамда 4-моддасида фойдаланилган. Ушбу таклиф Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 30 апрелдаги Ер кодекси 55-моддасининг биринчи қисми ҳамда Ўзбекистон Республикаси “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги 604-I-сонли Қонунининг 8-моддасида ўз ифодасини топган (*Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасининг 2019 йил 12 февралдаги 04/4-05-20 сон маълумотномаси*). Ёш фуқароларга деҳқон хўжалиги юритиш мақсадида ер участкаларининг берилиши ёшларнинг иш билан таъминланиши ва мулкий ҳуқуқларининг кафолатланишига хизмат қилади;

маҳалла фуқаролар йиғинлари ҳудудларининг бош режа лойиҳалари ишлаб чиқиши билан бир вақтда қишлоқ (овул) аҳоли пунктларининг батафсил режалаштириш лойиҳаларини ишлаб чиқиш жараёнида ёндош маҳаллаларни шаҳарсозлик жиҳатидан ривожлантириш схемасини ҳам ишлаб чиқишга доир таклифдан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 июлдаги 639-сон қарорининг 2-банди тўртинчи хатбошисини ишлаб чиқишда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Юридик таъминлаш бошқармасининг 2021 йил 6 январдаги 12/21-01-сон маълумотномаси*). Ушбу таклифнинг амалда татбиқ этилиши қишлоқлар ижтимоий инфратузилмасини ривожлантиришга асос бўлади;

тадбиркорлик ва шаҳарсозлик фаолиятини амалга ошириш учун ер участкаларини аукцион орқали доимий фойдаланишга беришда ҳамда

Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси органлари томонидан экологик экспертизадан ўтказиладиган объектларни қуришга ер участкасини танлаш материаллари бўйича хулоса бериш учун тўлов ундирилмаслигини белгилашга оид таклифлардан Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 25 декабрдаги 1023-сон қарори билан тасдиқланган Тадбиркорлик ва шаҳарсозлик фаолиятини амалга ошириш учун ер участкаларини электрон онлайн-аукцион орқали бериш тартиби тўғрисидаги низомнинг 4 ва 9-бандларини тайёрлашда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Юридик таъминлаш бошқармасининг 2021 йил 6 январдаги 12/21-01-сон маълумотномаси*). Бундай тўловнинг ундирилмаслиги қурилиш соҳасида фаолият юритувчи тадбиркорларга муайян имтиёзлар белгилашга асос бўлади ва ушбу соҳада “яшил қурилиш”ни ривожлантиришга хизмат қилади;

Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ҳамда унинг ҳудудий органларига ўзбошимчалик билан қурилган иморатларни аниқлаш ҳамда уларни бартараф этиш (бузиб ташлаш)ни ташкил этиш соҳасидаги ваколатли давлат органлари мақомини бериш ҳақидаги таклифидан Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 5 июлдаги 467-сон “Аҳоли пунктларини қуришда шаҳарсозлик ва ер тўғрисидаги қонун ҳужжатларига қатъий риоя этилишини таъминлашга, шунингдек тадбиркорлик мақсадлари учун ер ажратиш тартибини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори билан тасдиқланган Ўзбошимчалик билан қурилган иморатни аниқлаш ҳамда бартараф этиш (бузиб ташлаш)ни ташкил этиш тартиби тўғрисидаги низомнинг 4-бандини ишлаб чиқишда фойдаланилган. (*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Юридик таъминлаш бошқармасининг 2021 йил 6 январдаги 12/21-01-сон маълумотномаси*). Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитасига бундай ваколатнинг берилиши ўзбошимчалик билан ер участкаларини эгаллаш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш самарадорлигининг ошишига хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 9 та илмий-амалий анжуманда, жумладан 3 та халқаро, 6 та республика илмий-амалий анжуманларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича жами 26 та илмий иш, жумладан, 3 та монография, Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 14 та (12 та республика ва 2 та хорижий журналларда) мақола чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация таркиби кириш, тўртта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Диссертациянинг ҳажми 265 бетни ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертация ишининг **кириш** қисмида илмий-тадқиқот мавзусининг долзарблиги, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, тадқиқотнинг мақсади ва вазибалари, объекти ва предмети, методлари, тадқиқотнинг гипотезаси, ҳимояга олиб чиқилаётган асосий ҳолатлар, илмий янгилиги, тадқиқот натижаларининг назарий ва амалий аҳамияти, уларнинг жорий қилиниши, ишнинг синовдан ўтиши (апробацияси), натижаларнинг эълон қилинганлиги ва диссертация тадқиқотининг тузилиши ёритилган.

Диссертация ишининг биринчи боби **“Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг умумий тавсифи ва юридик табиати”**га бағишланган бўлиб, унда аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг тушунчаси, моҳияти ва принциплари, аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасидаги қонунчиликнинг ривожланиш босқичлари, аҳоли пунктлари барқарор ривожланиши ва аҳоли пунктлари ерларининг ҳуқуқий мақоми мутаносиблиги муаммолари очиб берилган.

Бугунги кунга келиб атроф муҳитнинг ҳуқуқий муҳофазаси янгича мазмун ва аҳамият касб этиб бормоқда. Ўтган асрда экологик-ҳуқуқий муносабатлар асосан атроф муҳитни табиий ҳолатда сақлаш ва келажак авлодга етказиш мазмунига эга бўлган бўлса, бугунги кунга келиб экологик-ҳуқуқий муносабатларнинг асосий мақсадларидан бири – антропоген ўзгарган ҳудудларда, хусусан аҳоли пунктларида атроф муҳит сифатини таъминлаш, бундай ҳудудларда экологик меъёрларга қатъий амал қилиш ва шу йўл билан инсоннинг қулай атроф табиий муҳитга эга бўлиш ҳуқуқини таъминлашдан иборатдир.

Антропоген ўзгарган ҳудудлардан бири бўлган “аҳоли пункти” тушунчасига юридик адабиётларда мутахассислар томондан турлича таърифлар берилган бўлиб, уларда асосан ижтимоий-иқтисодий омиллар инобатга олинган. Татқиқот давомида илмий-назарий тушунчалар ва амалдаги қонун ҳужжатларини ўрганиш натижасида “аҳоли пункти” тушунчасига қуйидаги таъриф ишлаб чиқилди: аҳоли пункти деганда, шаҳарсозлик ҳужжатларида белгиланган чегаралар доирасида жойлашган, маъмурий-ҳудудий бирлик мақомига эга бўлган, аҳоли муқим яшайдиган шаҳар, шаҳарча, қишлоқ, овуллар тушунилиши лозим.

Аҳоли пунктларининг тушунчаси ва хусусиятларини очиб беришда шаҳар ва қишлоқ аҳоли пунктларини фарқлашга алоҳида эътибор қаратиш зарур. Амалдаги қонунчиликда шаҳар ва қишлоқ аҳоли пунктларини фарқлаш учун аниқ мезонлар мавжуд бўлмаса-да, шаҳар ва қишлоқ аҳоли пунктларининг ҳуқуқий режими бир-биридан тубдан фарқ қилади. Ўзбекистон Республикаси Шаҳарсозлик кодексининг 12-моддасида аҳоли пунктлари шаҳар, шаҳарча, қишлоқ ва овулларга бўлиниши белгиланган бўлиб,

бизнингча аҳоли пунктларини таснифлашда уларнинг ҳажми, аҳолининг ижтимоий ва демографик таркиби, иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш табиати ва бошқа белгиларига кўра хилма-хиллиги, уларнинг экологик ҳолати эътиборга олинади.

Шаҳарлардаги зарарли экологик оқибатлар одатда ишлаб чиқарувчи кучларнинг ҳудудий жойлашуви даражасига бевосита боғлиқ бўлиб, аҳолининг юқори зичлиги табиий муҳитга тўғридан тўғри жиддий таъсир кўрсатади. Бироқ, унга энг катта салбий таъсир аҳоли томонидан эмас, балки саноат, энергетика, транспорт ва бошқа объектлар томонидан кўрсатилмоқда. Бундан ташқари, ишлаб чиқарувчи кучларнинг энг катта зич жойлашуви ҳам айнан шаҳар аҳоли пунктлари учун хосдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев раислигида 2021 йил 24 август куни экологик ҳолатни яхшилаш, дарахтлар муҳофазасини самарали ташкил этиш ва яшил ҳудудларни кенгайтириш чора-тадбирлари юзасидан ўтказилган видеоселектор йиғилишида ҳам сўнгги 4 йилда саноат корхоналари 2 бараварга ортиб, шаҳарларда чанг-газ миқдори меъёрдан 4 баравар ошганлиги, юртимиз ҳудудларида яшил майдонлар 3-4 бараварга қисқариб кетганлиги, кўп қаватли уйлар оралиғидаги бўш жойларда қурилишлар қилиш, мораторий эълон қилинганига қарамадан, дарахтларни кесиш, яшил ҳудудларни камайитириш ҳолатлари учраётганлиги қайд этилган.

Шу билан бирга шаҳарларда яшил ҳудуд ва жамоат парклари ташкил қилиш, истироҳат боғларининг 70 фоизини яшил ҳудуд қилиш ва уларда бино-иншоотлар қурмаслик, шаҳарларда экиладиган дарахт турларини қайта кўриб чиқиш, Тошкент шаҳрининг ҳар бир туманида биттадан сайилгоҳ, кўп қаватли уйлар жойлашган маҳаллаларнинг ҳар бирида яшил ҳудудлар ташкил қилиш каби бир қатор топшириқлар берилди⁷.

Сўнгги йилларда, мамлакатимизда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва фуқароларнинг қулай яшаш муҳитини таъминлашнинг муҳимлиги эътироф этилмоқда. Аммо, бир вақтнинг ўзида ҳам ижтимоий-иқтисодий, ҳам экологик муаммоларни ҳал қилиш жамият ҳаётида мураккаб жараён сифатида намоён бўлмоқда. Бунда иқтисодий ва экологик манфаатлар ўз ижтимоий йўналишида яхлит эканлигига қарамай уларни уйғунлаштириш ва мувофиқлаштириш жараёни узоқ йиллар давом этмоқда, чунки улар инсон ҳаётининг сифатини таъминлашга қаратилган, бундай қарама-қаршилиқлар табиий муҳитга, ундан фойдаланиш натижасида унга доимий равишда таъсир ўтказилиши туфайли пайдо бўлади.

Ҳозирги шароитда мамлакатимиз экологик сиёсатида қулай атроф-муҳитни сақлашни таъминлайдиган ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал қилиш долзарб вазифа сифатида кўрилмоқда. Хусусан, 2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг Атроф муҳитни муҳофаза қилиш концепциясида ҳам шаҳарларда атроф-муҳитни муҳофаза қилишга қаратилган

⁷ Дарахтлар муҳофазаси кучайтирилади, экология полицияси ташкил этилади // <https://president.uz/uz/lists/view/4556>

бир қатор чора-тадбирлар белгиланган. Ушбу мақсадга эришиш учун давлат анъанавий равишда муайян вазифаларни ўз олдига қўяди ва атроф муҳит муҳофазаси билан боғлиқ чора-тадбирларни ривожлантириш соҳасидаги давлат сиёсатини амалга оширишнинг муайян механизмларини (меъёрий-ҳуқуқий, ташкилий, иқтисодий, табиатни муҳофаза қилувчи, ахборот-таҳлилий, мафкуравий) таъминлайди.

Шаҳардаги атроф-муҳит барқарорлигини таъминлашда инсоннинг барча турдаги эҳтиёжларини қондириш учун асос бўлиб хизмат қиладиган “табиат – инсон – шаҳар” тизими алоҳида ажралиб туради. Шаҳардаги табиий ва ижтимоий тизимнинг мувозанатини сақлаган ҳолда, инсон атроф-муҳитни қулай ҳолатда сақлайди ва шу билан ушбу муҳитда ўзининг ҳаёт сифатини таъминлайди. У табиатнинг ўзи учун ҳам, шаҳардаги инсон учун ҳам юқори сифат даражасига жавоб бериши керак. Бу борада барқарор ривожланишнинг муҳим шартларидан бири ҳам айнан шаҳар ривожланишининг экологик, иқтисодий ва ижтимоий жиҳатларининг уйғунлигини таъминлашни назарда тутати. Ушбу тамойил шаҳарларда атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг асосини ташкил этади.

Шаҳарларнинг ижтимоий-иқтисодий ва экологик муаммолари ҳамда ўсиб бораётган урбанизация масалалари БМТнинг уй-жой ва барқарор шаҳар ривожланиши бўйича Хабитат-III конференцияси (2016 йил 17–20 октябр, Киото, Эквадор) қатнашчилари томонидан кўриб чиқилган бўлиб, ушбу конференция доирасида барча учун экологик барқарор шаҳарлар ва аҳоли пунктларга бағишланган Киото декларацияси қабул қилинди. Мазкур шаҳарсозлик дастурида шаҳарлар ва аҳоли пунктларининг очиклиги, хавфсизлиги, пухталиги ва экологик барқарорлигини таъминлаш мақсадлари белгилаб қўйилди.

Шаҳарда экологик талабларни ҳисобга олмасдан туриб, одамларнинг хилма-хил эҳтиёжларини қондириш мумкин эмас. Шу билан бирга, шаҳардаги экологик тоза муҳит инсоннинг ҳар томонлама ривожланиши учун имконият яратади. Инсон нафақат психологик жиҳатдан соғлом шаҳар муҳитига, балки экологик жиҳатдан зарарсиз муҳитга ҳам муҳтож, табиий муҳит ҳам инсоннинг эҳтиёжларини қондириш учун шарт-шароит яратиб, ўзига эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлишни талаб қилади.

Шаҳарлар ҳудудларининг ривожланиши ва қуриш учун экологик жиҳатдан соғлом режалаштириш ҳам барқарор ривожланишнинг муҳим тамойилларидан бири ҳисобланади. Бу шаҳар ривожланишининг экологик, иқтисодий ва ижтимоий жиҳатларини бирлаштириш тамойили билан боғлиқ бўлиб, ушбу тамойил шаҳардаги атроф-муҳитнинг экологик таркибий қисмини табиий-ижтимоий тизим сифатида акс эттиради ва тийиб турувчи восита ҳисобланади. Мазкур тамойил инсон эҳтиёжларини табиат имкониятларига жавоб бермайдиган даражада оширишга имкон бермайдиган чора-тадбир бўлиб, шу билан бирга ҳудудий режалаштиришга комплекс ёндашувни акс эттиради.

Бунда “экологик асосланган фаолият” экологик жиҳатдан йўналтирилган, экологик нуқтаи назардан оқланган ёки экологик талабларга мос келадиган фаолиятни, шунингдек шаҳарлар ҳудудини ривожлантириш ва қуришни режалаштираётганда ёки ушбу фаолият натижасида табиий атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ёки атроф-муҳитга етказилган зарарни қоплашда муайян чора тадбирлар мажмуасини назарда тутади.

Бизнинг фикримизча, барқарор ривожланиш концепцияси доирасида шаҳарлар ҳудудини ривожлантиришни ва қуришни режалаштиришда қўлланилиши керак бўлган аниқ экологик ва ҳуқуқий чоралар комплекс тизимини яратиш лозим. Хусусан, шаҳарларни ривожлантириш ва қуришни режалаштиришда бир қатор омилларни ҳисобга олиш керак: атроф-муҳитнинг ҳолати (физикавий, кимёвий, биологик кўрсаткичлар бўйича ва табиий муҳит таркибий қисмлари бўйича атроф-муҳитга бўлган босим; атроф-муҳитда тўпланган зарар ва бошқа омиллар); шаҳар аҳолисининг саломатлик ҳолати (меҳнатга лаёқатли ва лаёқатсиз; ёш гуруҳлари бўйича аҳоли) ва унинг (аҳоли) маълумот даражаси; шаҳарлар тури ва аҳоли сони; шаҳарнинг иқтисослашуви (иқтисодиёт, фан, техниканинг устувор тармоқлари ёки бу ўз ҳудудида ноёб тарихий, маданий ва ҳ.к. ёдгорликларга эгаллиги); табиий ва географик омиллар (атроф-муҳит ҳарорати, сув объектларининг мавжудлиги, қуёшли ёки ёмғирли кунлар сони, энг кўп учрайдиган табиий ҳодисалар, шу жумладан прогноз қилинадиган, ҳудуднинг сейсмик фаоллиги, сув тошқини зоналари ва бошқалар); шаҳарсозлик омиллари (мавжуд қурилишнинг табиати, шаҳарда устувор бўлган капитал қурилиш лойиҳаларининг хусусиятлари, жамоат жойлари, кўча ва йўл тармоқлари тизимини ривожлантириш ва бошқалар).

Ушбу ёндашув БМТнинг Шаҳарларни ривожлантиришнинг янги дастурини (Ҳабитат III) амалга ошириш режасига тўлиқ мос келади, давлатлар ушбу ёндашувга рақобатдош иқтисодиёт, ҳаётнинг юқори сифати ва барқарор атроф-муҳитга бўлган эҳтиёжлар мужассамлашган давлат сиёсатини ишлаб чиқишда риоя қилишлари керак.

Аҳоли пунктларининг муҳим турларидан бири бу қишлоқ (овул) аҳоли пунктларидир. Қонунчиликда белгиланган мезонларга жавоб берадиган аҳоли пунктлари қишлоқ аҳоли пунктлари деб тан олинади. Қишлоқ аҳоли пунктларининг асосий хусусияти қишлоқ хўжалигини ишлаб чиқаришда меҳнатга лаёқатли аҳолининг катта қисми қатнашишидир. Қишлоқ аҳоли пунктларида ишлаб чиқариш тармоқлари тобора хавфли ифлослантирувчи манбаларга айланмоқда. Қишлоқ хўжалиги атроф-муҳитни ифлослантирувчи асосий омиллардан бири сифатида тан олинган. Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, ушбу ишлаб чиқариш соҳаси атроф-муҳитга таъсирини биринчи навбатда кимёвий воситалардан фойдаланиш ва йирик чорвачилик мажмуаларини қуриш ва сўнгги йилларда генетик модификацияланган маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳисобига оширмоқда.

Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни жадаллаштиришнинг етакчи омилларидан бири бу агрокимёлаштиришдир. Минерал ўғитлар,

пестицидлардан кенг фойдаланиш қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришда атроф-муҳитнинг ифлосланишига олиб келади. Шу сабабли, иқтисодиёт ривожланишининг оқибатларидан бири ҳаво, сув, тупроқни ифлослантирувчи заҳарли чиқиндиларнинг улкан миқёсда ишлаб чиқарилиши ҳисобланади. Атроф-муҳитнинг кимёвий ифлосланиши, шу жумладан қишлоқ аҳоли пунктлари ифлосланиши муаммоси глобал аҳамиятга эга.

Ушбу ҳолат қишлоқ аҳоли пунктларида заҳарли чиқиндиларга бўлган муносабатни тартибга солиш бўйича комплекс ташкилий-ҳуқуқий чоратадбирларни амалга оширишни тақозо этади. Тарихан, заҳарли моддаларни экологик жиҳатдан оқилона бошқаришни ҳуқуқий тартибга солиш, сув, тупроқ ва атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш соҳасида саноат қонунчилиги доирасида ишлаб чиқилган. Атроф-муҳитни заҳарли моддалар билан ифлосланишдан ҳимоя қилиш жамият ва табиат ўртасидаги ўзаро таъсирланиш жараёнида заҳарли моддаларга экологик жиҳатдан оқилона муносабатда бўлиш талабини белгилайди.

Диссертация ишида аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасидаги қонунчилик унинг шаклланиш тарихидан келиб чиққан ҳолда 3 босқичга бўлиб ўрганилган.

Биринчи босқич – аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасида экологик қонунчиликнинг шаклланиши босқичи (1991–2002). Мазкур босқичда экология соҳасидаги асосий қонун ҳужжатлар қабул қилинди. Шу жумладан, табиатни муҳофаза қилиш, экологик экспертиза, атроф табиий муҳит мониторинги, ҳайвонот ва ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва фойдаланиш, ўрмонлардан, сувдан, ердан ва ер ости бойликларидан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш, атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш, чиқиндиларни тартибга солишга оид базавий қонунлар қабул қилинди. Мазкур босқичда, яъни 1998 йил 30 апрелда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 7-бобида аҳоли пунктлари (шаҳарлар, посёлкалар ва қишлоқ аҳоли пунктлари) ерларининг ҳуқуқий ҳолати батафсил белгилаб берилган. Хусусан, мазкур ҳужжатда шаҳарлар ва посёлкалар ерларининг таркиби, аҳоли пунктларининг чегараси, шаҳар атрофи зоналари, шаҳарлар ва посёлкаларда ер участкаларини бериш, олиб қўйиш ва қайта сотиб олиш тартиби, шаҳар ва посёлка қурилиши ерлари, қишлоқ аҳоли пунктларининг ерлари ва бошқа бир қатор масалалар тартибга солинган. Бугунги кунда ер муносабатлари тубдан такомиллашиб бораётганлиги, қишлоқ хўжалигига мўлжалланмаган ерларни хусусийлаштириш, ер ажратиш, қурилиш фаолиятини амалга ошириш соҳасидаги кўплаб ислохотларни иноватга олган ҳолда янги, тўғридан тўғри амал қилувчи Ер кодексини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз. *Иккинчи босқич* – аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасида экологик қонунчиликнинг такомиллашуви босқичи (2003–2016). Бу босқичда ўтган йиллар мобайнида мамлакатимизда экология соҳасида қонун ижодкорлиги жараёни сифати яхшиланиб, мазмунан изчил такомиллашди.

Табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва аҳоли саломатлигини муҳофаза қилишга қаратилган халқаро нормаларга мос ҳуқуқий база яратилди, атроф-муҳит муҳофазаси Конституциямизнинг тегишли моддаларида ҳамда экологик масалаларга оид ўттизга яқин қонун ва кўплаб қонуности ҳужжатларида белгиланди, давлат дастурлари ва миллий ҳаракат режалари тизимли равишда рўёбга чиқарилмоқда, атроф-муҳитни ҳимоя қилишни таъминлаш тизимида нодавлат нотижорат ташкилотлари ва жамоатчиликнинг роли сезиларли даражада кенгайтирилди. *Учинчи босқич* – аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасида экологик қонунчиликнинг изчил демократлашуви ва модернизациялашуви босқичи (2017–2021).

Диссертация ишининг “Аҳоли пунктлари барқарор ривожланиши ва аҳоли пунктлари ерларининг ҳуқуқий мақоми мутаносиблиги муаммолари” деб номланган навбатдаги параграфида аҳоли пунктларининг барқарор ривожланишини таъминлашда ушбу тоифа ерлардан тўғри фойдаланишнинг аҳамияти илмий-ҳуқуқий жиҳатдан асослаб берилган. Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган таърифга кўра, аҳоли пункти ерлари деганда, давлат ер фондининг бошқа тоифаларидан ўзига хос хусусиятлари, ҳуқуқий ҳолати, фойдаланишнинг асосий мақсадига кўра ажралиб турадиган, ер, шаҳарсозлик ва ер тузиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларида шу мақсадлар учун белгилаб кўйилган ерлар тушунилади.

Аҳоли пункти ерлари, энг аввало, аҳоли муқим яшаш жойи бўлиб ҳисобланади. Ушбу тоифадаги ерлар билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар фуқароларнинг ердан фойдаланишдаги табиий ҳуқуқини таъминлаш (ерда яшаш, жойлашиш ва шу мақсадда уй-жой қуриш) ҳамда мулкчиликнинг турли шаклларида бўлган юридик шахсларни ҳудудий асос бўлган ерда жойлаштириш билан боғлиқ муносабатлардан келиб чиқади. Аҳоли пункти ерлари ер фондининг муайян тоифаси бўлиш билан бирга давлат белгилаган чегарага эга бўлган маъмурий-ҳудудий бирлик ҳамдир.

Шунингдек, аҳоли пункти ерларига нисбатан хусусийлаштиришни қўлласа бўлади. Бундай ерларни хусусийлаштиришда аҳоли пунктларини ҳудудий режалаштириш ва шаҳарсозлик зоналаштирилиши ҳужжатларидаги талабларни ҳисобга олиш мажбурийдир. Ўзбекистон Республикасида ер фонди асосан давлат мулкчилигида сақланиб қолмоқда, шунга қарамай ер участкалари хусусийлаштирилиши муносабати билан улар фуқаролик муомаласига кўпроқ тортилмоқда. Амалдаги қонунчиликка кўра, ер участкалари унда жойлашган бино-иншоотлар билан боғлиқ равишда хусусийлаштирилади. Ерга нисбатан фуқаролик ҳуқуқий муносабатлари асосан аҳоли яшаш ерлари – шаҳар ерлари негизида ривожланмоқда. Шунга қарамай давлатнинг ер назорати ўзгаришсиз қолмоқда. Бугунги кунда фуқаролар ва юридик шахсларнинг ер билан боғлиқ мулкӣ ҳуқуқларини таъминлаш усуллари ҳам такомиллаштиб бормоқда.

Аҳоли пункти ерлари билан боғлиқ яна бир долзарб муаммо – бу боғдорчилик ва узумчилик ширкатлари фаолияти билан боғлиқ. Хусусан, мазкур ширкатлардаги ер участкаларида хўжалик ва бошқа иморатлар қурилиб, уларда аҳолини доимий равишда истиқомат қилиб келиш ҳолатлари мавжуд бўлса-да, мазкур иморатларнинг аксарияти давлат рўйхатидан ўтказилмай қолмоқда. Шунингдек, аҳоли пунктларидаги томорқа ерларидан самарали фойдаланишни таъминлаш мақсадида давлатимиз томонидан турли “иқтисодий кўмак” чоралари қўлланилмоқда.

Аҳоли пункти ерларидан фойдаланиш ҳам бир хил бўлмайди. Шаҳар ва посёлка ерлари ҳуқуқий ҳолатида бир қатор умумийлик бўлиши мумкин. Масалан, бундай умумийлик шаҳар ва посёлка ерларининг таркиби бир хиллигида кузатилади. Давлатнинг шаҳар ва посёлка аҳоли пунктлари лойиҳаларини тузиш, ушбу ерларни бошқариш, ажратиб бериш, олиб қўйиш каби фаолияти посёлка ерларига нисбатан шаҳар ерларидаги каби тадбиқ этилади. Қишлоқ аҳоли пунктлари ерлари аксинча ўзига хос хусусиятга эга бўлиб, улар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан яқиндан боғланган бўлади.

Диссертация ишининг иккинчи боби **“Урбанизация жараёнлари фаоллашуви шароитида аҳоли пунктларида қурилиш фаолиятини экологик-ҳуқуқий тартибга солиш”** деб номланиб, унда аҳоли пунктларида қурилиш фаолиятини амалга оширишни экологик-ҳуқуқий таъминлаш, аҳоли пунктларида қурилиш фаолиятини экологизациялаш истиқболлари, аҳоли пункти ҳудудларини зоналаштиришнинг экологик-ҳуқуқий талаблари татқиқ этилган.

Аҳоли пунктларида атроф-муҳитга таъсир кўрсатувчи энг йирик фаолият қурилиш билан чамбарчас боғлиқ. Қурилиш фаолиятининг алоҳида табиат объектларига нисбатан таъсири табиатнинг умумий қонунлари таъсирида амалда яхлит бўлишига қарамай, дифференциялашган ҳолда амалга оширилади. Бинолар қурилиши атроф-муҳитнинг табиий мавжуд ҳолатини бузади, бунда қурилиш ишлари табиий объектнинг сифат хусусиятларининг ўзгаришига олиб келади. Масалан, аксарият ҳолларда қурилиш ишлари ер участкаси тупроқ унумдор қатламнинг бузилишига олиб келади. Қурилиш фаолиятининг атмосфера ҳавоси, ҳайвонот ва ўсимлик дунёси каби табиатнинг таркибий қисмларига таъсири билвосита бўлиб, одатда махсус рухсатни талаб қилмайди.

Атроф-муҳитнинг ҳолати кўп жиҳатдан қурилиш соҳасининг экологизациялашуви билан узвий боғлиқ. Қурилиш соҳасини экологизациялаш табиатдан фойдаланиш самарадорлигини оширишга, атроф-муҳитга зарарли таъсирни камайтиришга, қурилиш учун табиий объектларни ва бино ёки иншоотнинг бутун ҳаёт цикли давомида қулай атроф-муҳит ва экологик хавфсизликни таъминлашга қаратилган ташкилий, ҳуқуқий, иқтисодий, технологик, техникавий ва бошқа тадбирлар тизимини қабул қилишни кўзда тутади.

Амалдаги қонунчиликда уй-жой қурилиши объектлари лойиҳа-тадқиқот ва қурилиш-монтаж ишларини бажариш босқичида энергия-самарадор ва энергия-тежамкор ускуналар билан мажбурий равишда жиҳозланиши, шунингдек, улар фойдаланишга қабул қилинишидан аввал энергетик аудит паспортини олиши кераклиги белгиланди. Шунингдек, 2021–2025 йилларда миллий шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларини халқаро норматив ва стандартлар билан уйғунлаштириш назарда тутилган. Қурилиш фаолиятининг экологик-ҳуқуқий механизмдан фойдаланган ҳолда ҳуқуқий тартибга солиш узоқ вақтдан бери қўлланилади. Ҳозирги вақтда қурилиш соҳасини экологизациялаш ҳам мамлакат иқтисодиётини модернизация қилишнинг муҳим йўналиши ҳисобланмоқда. Хусусан, технологик модернизациялаш ва молиявий механизмларни ривожлантириш орқали иқтисодиётнинг энергия самарадорлигини ошириш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш 2019–2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегиясида асосий вазифаларидан бири ҳисобланади.

“Яшил” қурилиш – бу бино ва иншоотларни қуришда экологик тоза материаллардан фойдаланишни, бинолар, иншоотларнинг энергия самарадорлигини ошириш ва уларнинг атроф-муҳитга салбий таъсирини энг кам даражада бўлишини кўзда тутувчи интеграциялашган тушунча. “Яшил” қурилиш талабларининг жорий этилиши қурилиш соҳасининг экологизациялашувини таъминлайди ҳамда табиатга зарарли таъсирни камайтириш, табиий манбаларни (шу жумладан энергетик) истеъмол қилиш даражасини пасайтириш ва улардан оқилона фойдаланишни амалга оширишнинг энг муҳим шарти ҳисобланади.

“Яшил” стандартлар бинолар, иншоотларнинг жойлашувидан қатъи назар, атроф-муҳитга зарарли таъсирни баҳолаш учун бир хил мезонларни қўллаш имконини беради. “Яшил” сертификатлаш тизими истеъмолчиларга биноларни атроф-муҳит табиатига таъсири даражаси бўйича таққослаш имконини беради. Ташкилотлар томонидан қабул қилинган “яшил” (экологик) стандартлар мамлакатда “яшил” қурилишни таъминлайдиган қоидаларни шакллантиришда муҳим роль ўйнайди. Ўзбекистонда “яшил” қурилишнинг ривожланиши ушбу концепцияни оммалаштириш ва фуқароларнинг экологик маданияти ва экологик фаоллигининг умумий даражасини ошириш орқали ҳам таъминланади.

Қурилиш фаолиятини амалга ошишда экологик зоналаштиришнинг муҳим йўналиши сифатида шаҳарсозлик зоналаштирилиши қўлланилади. Зоналаштириш ҳудудни ривожлантиришнинг шаҳарсозлик жиҳатидан режалаштирилишида шаҳарсозликнинг фойдаланиш турларини ҳамда бу турлардан фойдаланишдаги чеклашларни белгилаб олган ҳолда унинг функционал мақсадга кўра бўлиниши ҳисобланади. Ҳудудларни зоналаштириш комплекс ҳуқуқий институт, ерларнинг ҳуқуқий режимини аниқлаш усули ҳамда ҳуқуқий таомил сифатида кўриб чиқилиши мумкин.

Худудларнинг зоналаштирилиши ҳамда худудий зоналарнинг шаҳарсозлик регламентлари тўғрисидаги маълумотлар давлат шаҳарсозлик кадастрида қамраб олинади ҳамда Ўзбекистон Республикасида аҳолини жойлаштиришнинг бош тарҳи, шаҳарсозлик жиҳатидан режалаштиришнинг бириктирма тарҳларида, худудларни режалаштириш тарҳларида, тармоқ тарҳларда, туманни (туманлар гуруҳларини) режалаштириш лойиҳаларида, аҳоли пунктининг бош режасида ҳамда аҳоли пункти худудини ривожлантириш тармоқ тарҳларида, шунингдек батафсил режалаштириш лойиҳаларида белгиланади.

Худудий зоналаштириш – бу аҳоли пунктининг худудини зоналарга бўлиш ва уларнинг ҳуқуқий режимини шаҳарсозлик ҳужжатлари ва қурилиш қоидаларида белгилаш, шаҳарсозлик соҳасидаги тегишли органларнинг ер участкаларидан фойдаланишни, уларда бино ва иншоотларни ягона комплекс сифатида ташкил этиш ва улардан фойдаланишни келишилган ҳуқуқий тартибга солишга қаратилган фаолиятдир.

Зоналаштириш муайян зоналар худудларидан шаҳарсозлик фаолиятини амалга ошириш учун фойдаланишда чеклашлар белгиланишини назарда тутади. Аҳоли пунктларини режалаштириш ва қуриш жараёнида уларнинг экологик хавфсизлигини таъминлайдиган шаҳарсозликнинг асосий чора-тадбирлари аҳоли пунктлари худудларини функционал зоналаштириш ҳисобланади. Шаҳарсозлик зоналаштириш улардан фойдаланиш турларини белгилайди ва муайян чекловлар ўрнатади, шунингдек аҳоли пунктларини ривожлантириш учун шаҳарсозлик режалаштириш даврида худудларни зоналарга ажратишни назарда тутади.

Диссертация ишининг учинчи боби “Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишни ҳуқуқий таъминлаш” деб номланиб, унда аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланишни ҳуқуқий таъминлаш, аҳоли пунктларида атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлари, аҳоли пунктларида атроф табиий муҳит соҳасида давлат бошқаруви – экологик барқарорлик омили сифатида ёритилган.

Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ҳуқуқининг лицензиялаш асосида вужудга келиши кенг тарқалган. Хўжалик ёки табиий ресурслардан фойдаланиш ва атроф табиий муҳитнинг ҳолатига салбий таъсир кўрсатувчи ёки таъсир кўрсатиши мумкин бўлган бошқа фаолият тури билан шуғулланиш қоидага кўра махсус лицензиялар асосида амалга оширилади. Махсус лицензиянинг мавжуд бўлишини талаб қиладиган фаолият турлари ва бундай фаолият тури учун бериладиган махсус лицензияларнинг шакли қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади. Одатда бундай фаолият турлари табиий ресурслардан махсус фойдаланишнинг барча кўринишларини қамраб олади, жумладан, ер ости бойликларидан фойдаланиш, ўрмонларни кесиш, ишлаб чиқариш (саноат) мақсадларида сувдан фойдаланиш, атмосферага ифлослантирувчи моддаларни чиқариш, чиқиндиларни ташлаш ва ҳоказолар.

Бундай экологик лицензиялаш ҳуқуқий институти Ўзбекистон Республикасида борган сари кенг тарқалмоқда.

Экологик қонунчиликка мувофиқ, лицензия билан бир қаторда рухсатнома (масалан, чиқиндиларни сақлашга ёки чиқиндиларни ташлашга), ўрмон билети каби тушунчалар ҳам қўлланилади. Бизнингча, қонун ҳужжатларида “рухсатнома” тушунчасига бундай турлича ёндашувларнинг ўрнига алоҳида изоҳланган тушунчани киритиш мақсадга мувофиқдир. Рухсатнома тушунчасини атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан фойдаланиш борасидаги қонун ҳужжатларида “қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ваколатли давлат органи томонидан юридик ёки жисмоний шахсга белгиланган муайян шартлар доирасида табиий ресурслардан фойдаланиш борасидаги фаолиятни амалга ошириш ҳуқуқини вужудга келтирувчи ҳужжат” сифатида мустаҳкамлаб қўйиш ушбу тушунчанинг турлича талқин қилинмаслигига замин яратади. Шунингдек, “рухсатнома” тушунчасига бундай изоҳнинг киритилиши “рухсатнома” тушунчасини “лицензия” тушунчасидан фарқлашга имкон беради. Бу борада биз “лицензия” ва “рухсатнома” аналогик тушунчалар, бироқ “лицензия” ва “рухсатнома” тушунчаларида баъзи фарқлар мавжуд деган фикр тарафдоримиз.

Аҳоли пунктларида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш экологик хавфсизликни таъминлашнинг устувор йўналишларидан биридир. Аҳоли пунктларида атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг объекти бўлиб, табиий, табиий-антропоген ҳамда антропоген элементларни ўз ичига олган аҳоли пунктлари атроф-муҳити ҳисобланади. Бунда нафақат аҳоли пунктлари ҳудудидаги атроф-муҳит таркибий қисмларини сақлаш ва улардан оқилона фойдаланиш, балки аҳоли яшаш муҳитининг сифатини таъминлашга ҳам эътибор қаратилади.

2030 йилгача бўлган даврда БМТ Глобал кун тартибининг Барқарор ривожланиш мақсадларини амалга ошириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг “2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги Миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2018 йил 20 октябрдаги 841-сон қарори билан 2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги Миллий мақсад ва вазифалар тасдиқланган. Унда белгиланган 11-мақсад “Шаҳарлар ва аҳоли яшаш пунктларининг очиклиги, хавфсизлиги ва экологик барқарорлигини таъминлаш”да назарда тутилган чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадида ҳар бир ҳудуд учун алоҳида атроф муҳитни муҳофаза қилиш бўйича стратегия (“йўл харитаси”) ишлаб чиқилиши лозим.

Бунда аҳоли пунктларини барқарор ривожлантиришда ҳудудий инфратузилмани локал экологик тизимни инобатга олган ҳолда такомиллаштириш, маҳаллий шароитларга мослашган илғор, тежамкор ва экологик хавфсиз, атроф муҳит муҳофазасини таъминловчи технологияларни қўллаган ҳолда тармоқ ва фаолият турларини ривожлантириш, қишлоқ аҳоли

пунктларида аҳоли яшаши учун қулай шарт-шароитлар яратишга алоҳида эътибор қаратиш зарур.

Шаҳар ва қишлоқларда аҳоли учун “қулай яшаш муҳити”ни таъминлашда яшил ҳудудларнинг миқдор мезонларини аниқ белгилаб бериш зарур. Аҳоли пунктларининг яшил фондини муҳофаза қилиш экологик вазиятни барқарорлаштириш ва қулай муҳит яратиш учун зарур бўлган яшил фондни сақлаш ва ривожлантиришни таъминлаш бўйича чора-тадбирлар тизимини назарда тутати. Кўкаламзорлаштириш деганда, маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш органлари, юридик шахслар ва фуқароларнинг шаҳар ва қишлоқ аҳоли пунктлари доирасида табиий ва сунъий келиб чиққан дарахт-бута ва ўтсимон ўсимликларини ўстириш (тиклаш) бўйича фаолияти тушунилиши керак.

Шаҳар ва қишлоқ аҳоли пунктлари атроф-муҳитини муҳофаза қилишда ҳудудни ободонлаштириш бинолар ва иншоотлар, йўллар, ўтиш жойлари, майдонлар, йўлакчалар, муҳандислик тармоқлари, кўприклар, йўл ўтказгичлар, тўғонлар, қирғоқлар, пляжлар, гидротехника иншоотлари, ёдгорликлар, транспорт йўналишидаги мосламалар ва иншоотлар, ёритгичлар каби объектларнинг ташқи кўриниши ва сифатини яхшилашни, ҳудудни кўкаламзорлаштиришни, шунингдек санитар тозалаш ва саранжомлашни назарда тутати.

Шаҳарсозлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш талабларига риоя қилиш, ҳудудларнинг хавфсизлигини ва аҳоли пунктларини қуриш ва ривожлантириш учун шаҳарсозлик ва лойиҳалаш ҳужжатларини ишлаб чиқишда табиий ва техноген хусусиятдаги фавқулудда вазиятлардан муҳофаза қилишни таъминлаш меъёрларини ўз ичига олади. Шу сабабли, қонунчиликда аҳоли пунктлари таркибидаги экологик фалокат зоналарининг ҳуқуқий мақомини белгилаш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг Ер кодексига яна бир ер фонди тоифасини – “экологик фалокат зоналари ерлари”ни киритишни таклиф қиламиз.

Аҳоли пунктларида атроф-муҳит санитария-эпидемиологик муҳофазасининг асосий мақсади – аҳолининг санитария-эпидемиологик осойишталигини таъминлаш, яъни жамоат соғлиғи ва инсонлар ҳаёт муҳитининг хавfli ва зарарли омиллардан холи бўлишини таъминлашдан иборатдир. Санитария муҳофазаси зоналарини (ҳудудни кўкаламзорлаштириш, турар-жой биноларини бузиш) яратиш корхона ва иншоотларнинг лойиҳаларида, объектни қуриш ва реконструкция қилиш харажатлари қийматига қўшишни ҳисобга олган ҳолда қўзда тутилиши керак.

Бугунги кунда мамлакатимиз аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасида фаолият юритувчи давлат бошқаруви органларини ҳам умумий ва махсус ваколатли давлат органларига бўлиш мумкин. Умумий ваколатли давлат бошқаруви органларига Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси ва маҳаллий давлат ҳокимияти

органлари киритилади. Ушбу органларнинг соҳага оид ваколатлари эса, улар фаолиятига оид қонун ҳужжатлари билан бир қаторда экология соҳасига оид қонун ҳужжатлари билан ҳам белгиланади.

Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасида махсус ваколатга эга бўлган асосий давлат бошқаруви органлари сирасига Ўзбекистон Республикасининг Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси Қурилиш вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ҳузуридаги Кадастр агентлиги, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Саноат хавфсизлиги давлат қўмитаси кабиларни киритиш мумкин. Шунингдек, аҳоли пунктларидаги қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан фойдаланиш тартибини белгилаш ва уларнинг муҳофазасини таъминлашда Ўзбекистон Республикасининг Қишлоқ хўжалиги вазирлиги, аҳоли пунктлари атроф муҳит ифлосланиши билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жавобгарликни қўллаш масалаларида Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги, аҳолини фавқулодда техноген вазиятлардан муҳофаза қилишда (экологик хавфсизлигини таъминлашда) Ўзбекистон Республикасининг Фавқулодда вазиятлар вазирлиги муайян ваколатларни амалга оширади.

Таъкидлаш жоизки, махсус ваколатли давлат бошқаруви органлари экология соҳасидаги қонун ҳужжатларида кўрсатилган вазифаларни амалга ошириш билан бир қаторда Низомларида кўрсатилган шаклларда ўз фаолиятини ташкил этади. Ушбу бошқарувнинг шакллари бўлиб, ҳуқуқ ижод қилиш, ҳуқуқни ижро этиш ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолияти тушунилади. Аҳоли пунктларида атроф муҳитни муҳофаза қилишда давлат бошқарув органлари рухсат бериш, ман қилиш, розилик бериш, мажбурий кўрсатмалар бериш усулларидадан фойдаланади.

Диссертация ишининг тўртинчи боби “Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишга оид хорижий тажриба ва қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари” деб номланиб, ушбу бобда айрим хорижий давлатларнинг аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва муҳофаза қилишга доир қонунчилиги таҳлили, аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва муҳофаза қилишда жамоатчилик ва фуқаролик жамияти институтлари иштирокининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масалалари, аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишга оид қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари ўрганилган.

Ушбу бобда аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишга доир масалалар ривожланган давлатлар тажрибасидан келиб чиққан ҳолда ўрганилди. Бунда айниқса Франция, Германия, Италия, АҚШ, Хитой давлатларининг ижобий тажрибаси таҳлил қилинди ва ушбу соҳада мамлакатимиз аҳоли пунктларида мавжуд муаммоларни ҳал қилиш бўйича таклифлар ишлаб чиқилди. Шунингдек,

Хитой, Жанубий Корея, Дания ва Швеция давлатларининг “экологик шаҳарлар” барпо этиш борасидаги тажрибаси ўрганилди.

Шунингдек, ушбу бобда фуқароларнинг аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишда жамоатчилик ва фуқаролик жамияти институтлари иштироки татқиқ этилиб, унда шаҳарлар ва бошқа аҳоли пунктларининг бош қурилиш режаларини тасдиқлашда жамоатчиликнинг иштирокини кенгайтириш фуқароларнинг мулкӣ ва бошқа ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муҳим восита сифатида кўрилди. Ўзбекистон Республикасида узоқ йиллик тарихий анъаналарга асосланувчи фуқаролик жамияти институти – “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари” шаҳар ҳудудидаги экологик мониторингни амалга оширишда қатнашиш, шаҳарларда ахборот сиёсатини амалга ошириш, жамоатчилик билан яқин ҳамкорлик, давлат ҳокимияти органлари билан фаол шериклик ва ҳамкорлик, атроф-муҳит муаммоларини шаҳарсозлик воситалари билан ҳал қилиш йўллари билан шаҳарларни ривожлантиришга қаратилган бошқарув фаолиятида иштирок этиши мумкин.

Сўнгги йилларда қонун ҳужжатларида жамоатчилик иштирокига оид эришилган аниқ ютуқлардан бири бу жамоатчилик назорати институтининг такомиллашуви, жамоат экологик назорати инспекторлари мақомининг мустаҳкамланганлиги билан боғлиқ. Бироқ, аҳолининг ҳуқуқӣ имкониятларидан хабардорлиги даражаси пастлиги ушбу нормаларнинг самарадорлигини сезиларли даражада пасайтиради. Шу муносабат билан, биз Атроф-муҳитга оид масалалар бўйича қарорлар қабул қилишда маълумотлар олиш тўғрисидаги ва одил судловда қатнашишда жамоатчиликнинг иштироки тўғрисида (Орхусс конвенцияси, 1998 йил) Конвенцияни ратификация қилиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Шунингдек, соҳадаги муаммоларни ҳал қилишда аҳоли ўртасида экологик таълим ва тарбия жараёнини самарали ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга.

Янги таҳрирда қабул қилинган Шаҳарсозлик кодексининг муҳим ютуқларидан бири, унинг 6-бобида шаҳарсозлик фаолияти соҳасидаги жамоатчилик назоратини амалга ошириш жараёнининг батафсил тартибга солинганлигидадир. Бунда аҳоли пунктларининг бош режаларини тасдиқлашда жамоатчилик муҳокамасини ўтказиш муҳим босқич ҳисобланади. Албатта, мазкур ҳуқуқӣ механизмнинг белгиланиши ушбу соҳада фуқаролар иштирокини ҳуқуқӣ жиҳатдан таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Шу сабабли бундай муҳокамаларни ўтказишнинг мажбурийлиги, ҳудудийлик (ҳар бир аҳоли пунктида), иштирок этиш учун тенг имкониятлар, ахборот мавжудлиги, очиқлик – жамоатчилик муҳокамаларни ўтказишнинг асосий тамойиллари бўлиб ҳисобланади. Фикримизча, ушбу тамойилларга асосланиб, халқ депутатлари Кенгашлари тегишли ҳудуд учун жамоатчилик муҳокамаларини ташкил этиш ва ўтказиш тартибини белгилашлари, жамоатчилик муҳокамаси натижаларининг

инобатга олиниши учун амалдаги қонунчиликда ушбу муҳокамалар натижалари мутасадди раҳбарлар томонидан кўриб чиқилиши шартлигини белгилаб қўйилиши мақсадга мувофиқдир.

Диисертация ишининг 4-боби сўнгги параграфидида аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишга оид қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари ўрганилди. Муаллиф шаҳарлардаги экологик сиёсат қўйидаги асосий принципларга кўра амалга оширилишини илмий жиҳатдан асослади: шаҳар экологиясига салбий таъсирларнинг олдини олиш механизмларини ривожлантириш, шаҳарсозлик, иқтисодий ва хўжалик қарорларини қабул қилишда экологик масалаларнинг устуворлигини таъминлаш, шаҳар аҳолиси қонуний экологик манфаатларининг тадбиркорлик манфаатларидан устунлиги, етказилган зарарни қоплаш (ифлослантирувчи тўлайди), шаҳар маъмуриятининг шаҳар аҳолиси билан шаҳарнинг экологик муаммоларини ҳал этишда ўзаро ҳамкорлиги.

Аҳоли пунктларидаги юзага келган ноқулай экологик вазият мамлакат экологик муаммоларининг катта қисмини ташкил қилади. Ушбу ҳолат мамлакатимиз аҳолисининг соғлиғига салбий таъсир кўрсатади. Шаҳар ва қишлоқ аҳолисининг ҳаёт сифатини, меҳнат ва дам олиш шароитларини яхшилаш учун ушбу соҳада ҳуқуқий муҳофазани яхшилашнинг асосий йўналишларини ишлаб чиқиш зарур. Бунда биринчи навбатда, жисмоний ва юридик шахсларнинг шаҳар аҳолиси экологик хавфсизлигини ва шаҳарларда қулай атроф-муҳитни таъминлаш соҳасидаги ҳаракатларини тартибга солувчи ҳуқуқий нормаларни ишлаб чиқиш ва қўллаш зарур. Шаҳарлардаги атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини такомиллаштириш мақсадида “Шаҳар аҳоли пунктларида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тўғрисида” алоҳида қонун қабул қилиш мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, жамоат ташкилотлари экологик фаолиятининг аҳамиятини ошириш учун “Шаҳарларда атроф-муҳитни муҳофаза қилувчи жамоат бирлашмалари тўғрисида”ги низомни қабул қилиш мақсадга мувофиқдир. Унда ушбу тузилмаларни шакллантириш тартиби, уларнинг ҳуқуқлари, шунингдек, давлат органлари билан ўзаро муносабатлари белгиланади.

Аҳоли пунктларини экологик жиҳатдан хавфсиз ривожлантириш билан боғлиқ яна бир масала бу тошқинлар, сел оқимлари, кўчки хавфи мавжуд тоғ ва тоғолди ҳудудларида жойлашган аҳоли пунктларининг хавфсизлигини таъминлаш билан боғлиқ. Таъкидлаш лозимки, мамлакатимизнинг гидрометеорологик ва геологик хавфли ҳудудларида истиқомат қилаётган фуқароларни хавфсиз ҳудудларга кўчириш юзасидан таъсирчан назорат, тўлиқ ва самарали механизм белгиланмаган.

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда тоғ ва тоғолди ҳудудларда аҳоли пунктларининг экологик хавфсизлигини таъминлаш мақсадида алоҳида Ҳукумат қарори қабул қилиниши, унда ушбу соҳадаги камчиликларни бартараф этишнинг аниқ муддатларини белгилаган ҳолда “йўл харитаси”

тасдиқланишини таъминлаш мақсадга мувофиқ. Шу билан бирга Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда Хавфли геологик жараёнларни кузатиш давлат хизматининг тегишли хулосаларисиз ер ажратганлик учун маъмурий жавобгарликни белгилаш мақсадга мувофиқ.

ХУЛОСА

Соҳага оид юридик адабиётлар, аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий тартибига оид ҳуқуқни қўллаш амалиёти, статистик маълумотлар ҳамда хорижий давлатлар қонун ҳужжатларини ўрганиш ва таҳлил қилиш аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий тартибига оид қуйидаги илмий-назарий қоидалар ва амалий таклифлар ишлаб чиқилишига асос бўлди:

I. Илмий-назарий хулосалар:

1.1. “Аҳоли пунктини барқарор ривожлантириш” тушунчасига қуйидагича муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди: аҳоли пунктини барқарор ривожлантириш – мувозанатли, доимий қўллаб-қувватладиган, ўзини ўзи таъминлайдиган, мақбул, шунингдек, келажак авлодларнинг ўз эҳтиёжларини қондириш имкониятларини хавф остига қўймаган ҳолда ҳозирги пайтдаги эҳтиёжларни қондирадиган ривожланишдир. Аҳоли пунктининг барқарор ривожланиши кўп жиҳатдан аҳоли пунктида экологик асосланган фаолият олиб борилишига боғлиқ. Аҳоли пунктидаги экологик асосланган фаолият деганда, ҳудудни режалаштириш ва лойиҳалаштиришда экологик меъёрларнинг устувор аҳамият касб этиши, аҳоли пунктларидаги атроф муҳит сифатини сақлашга йўналтирилган, ҳудуддаги табиий ресурслардан оқилона фойдаланишга қаратилган, экологик нуқтаи назардан оқланган ёки экологик талабларга мос келадиган фаолият тушунилади.

1.2. “Аҳоли пунктлари ерларининг ҳуқуқий ҳолати” тушунчасига қуйидагича муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди: аҳоли пунктлари ерларининг ҳуқуқий ҳолати деганда, аҳоли пунктлари чегаралари доирасидаги ер ресурсларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш тартибини белгилаш, экология ҳуқуқи субъектларининг ерларга бўлган ҳуқуқлари ва мажбуриятларини аниқлаш, шаҳарсозлик зоналаштириш ва ҳудудий режалаштиришни амалга ошириш, табиий ресурслардан фойдаланиш ва қурилиш қоидаларини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш, табиий ресурслардан рухсат этилган йўналишларда мақсадли фойдаланишни белгилаш, қурилишни тартибга солиш, аҳоли пунктларининг барқарор ривожланишини таъминлаш учун давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари томонидан бошқа ҳуқуқий чоралар кўриш бўйича қонун ҳужжатлари билан белгиланган ҳуқуқий воситалар мажмуи тушунилади.

1.3. Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан оқилона фойдаланишнинг мақсади – атроф муҳитга ортиқча зарар меъёрини юкламайдиган ва шунинг учун атроф муҳит ва одамлар саломатлигига таъсири атроф муҳит тўғрисидаги

қонун ҳужжатларида белгиланган зарарли таъсирнинг меъёрларидан ошмайдиган, хўжалик, ижтимоий-ишбилармонлик ва бошқа объектларни экологик жиҳатдан мақбул қилиб жойлаштиришдир. Аҳоли пунктларида қурилиш фаолиятини амалга ошириш табиий объектларга жадал таъсир кўрсатиш усули билан ажралиб туради, уни амалга оширишда атроф муҳитни ва унинг таркибий қисмларини муҳофаза қилиш зарур. Қурилиш ишларини амалга ошириш ҳар доим ердан фойдаланиш билан боғлиқ бўлишига қарамай, қурилиш ишларини амалга ошириш ҳуқуқи табиий ресурслардан – ердан, сувдан, ўрмондан ва ер қаъридан фойдаланиш ҳуқуқининг элементи бўлиб ҳисобланади.

1.4. “Яшил” қурилиш – бу қурилиш жараёнида экологик стандартлар асосида ишлаб чиқилган, экологик сертификатланган маҳсулотлардан фойдаланиш, энергия тежамкор бино-иншоотлар ва уй-жойларни барпо этиш, экологик жиҳатдан самарали инновацион технологияларни жорий этиш, қурилган бино-иншоотларнинг эксплуатация жараёнида атроф муҳитга салбий таъсири энг кам даражада бўлишини таъминлашдир. “Яшил” қурилиш талабларининг жорий этилиши қурилиш соҳасининг экологизациялашувини таъминлайди ҳамда табиатга зарарли таъсирни камайтириш, табиий манбаларни (шу жумладан энергетик) истеъмол қилиш даражасини пасайтириш ва улардан оқилона фойдаланишни амалга оширишнинг энг муҳим шарти ҳисобланади.

1.5. Аҳоли пунктларида қурилиш ишларини амалга оширишнинг уйғунлигини таъминлашда уларни зоналаштириш муҳим рол ўйнайди. Зоналаштиришни уч турга бўлиш мумкин: 1) “руҳсат этувчи-чекловчи” зоналаштириш; 2) экологик зоналаштириш; 3) “ташкилий-бошқарув” зоналаштириш. Экологик зоналаштириш давлат томонидан табиий муҳитнинг барча таркибий қисмларини ҳимоя қилиш ва муҳофаза қилишни, шунингдек, фуқароларнинг экологик хавфсиз яшашга бўлган ҳуқуқларини амалга оширишни, уларнинг соғлиғи ва фаровонлигига зарар етказишга йўл қўймасликни таъминлашга қаратилган маъмурий, иқтисодий, ҳуқуқий ва экологик хусусиятдаги белгиланган чора-тадбирлар мажмуига асосланади. Экологик зоналаштириш ўз навбатида икки турга бўлиш мумкин: 1) табиий объектлар ва мажмуаларни муҳофаза қилишни таъминлайдиган зоналар; 2) экологик жиҳатдан ноҳуш ҳудудларнинг хавфсизлигини таъминлайдиган зоналар.

1.6. Аҳоли пунктларида саноат ишлаб чиқаришини ташкил этиш жараёнида атроф муҳитни муҳофаза қилишнинг умумий, қўшимча ва махсус талаблари белгиланади. *Умумий талаблар* атроф муҳит сифати меъёрлари, санитария қоидалари, техник регламентларга риоя қилиш, ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, ҳудудни ободонлаштириш, объектни фойдаланишдан чиқаришда табиий муҳитни тиклаш бўйича зарур чора-тадбирларни қамраб олади ва умумий-мажбурий аҳамият касб этади.

Қўшимча талаблар табиий объектларнинг айрим турларини муҳофаза қилиш зарурати билан белгиланади. Хусусан, сув тўғрисидаги қонунчиликда хўжалик ва бошқа объектларни жойлаштириш, лойиҳалаш, қуриш, реконструкция қилиш, фойдаланишга топшириш, шунингдек янги технологик жараёнларни жорий этишда уларнинг сув объектлари ва атроф муҳит ҳолатига таъсирини ҳисобга олиш зарурлиги талаби белгиланади.

Махсус талаблар саноат корхоналари ва хўжалик фаолиятининг айрим турларига нисбатан қўлланилади. Жумладан, хавфли ишлаб чиқариш объекти ҳисобланган кимёвий моддалар билан ишловчи хўжалик фаолияти субъектларига қўшимча экологик талаблар, мажбуриятлар белгиланади. Улар сирасига лицензиялаш, тегишли хавфларнинг мажбурий экологик суғуртаси кабилар қиради.

1.7. Аҳоли пунктларининг атроф муҳити – бу сифат жиҳатидан янги табиий-ижтимоий ҳодиса бўлиб, унинг барқарорлигини таъминлаш экологик меъёрлар ёрдамида шаҳарлардаги қурилиш, саноат, ишлаб чиқариш ва хўжалик фаолиятининг бошқа соҳаларини бошқаришни назарда тутати. Аҳоли пунктларининг атроф муҳити табиий-антропоген тизим сифатида баҳоланади, унинг барқарор ривожланиши табиатнинг табиий қонунлари билан бир қаторда, аҳоли пунктларида экологик мувозанатни сақлаш учун инсоннинг мақсадли фаолияти билан ҳам таъминланади. Ушбу мақсадли фаолият қурилиш соҳасини экологизациялаштириш жараёни ва экологик, шаҳарсозлик, санитария нормалари ва талаблари билан узвий боғлиқликда амал қилади.

1.8. Шаҳардаги юқори сифатли атроф муҳитни таъминлаш масаласида, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари иштирок этишининг зарур шакллари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин: маҳаллий ҳокимият органлари билан аҳоли ўртасида яқин ҳамкорликни ўрнатишда асосий “боғловчи бўғин”, шаҳар атроф муҳит ҳолатига оид ахборот сиёсатини амалга ошириш, экологик мониторингни амалга оширишда иштирок этиш, жамоат экологик назорати ва жамоат экологик экспертизасини ўтказиш, атроф муҳит муаммоларини шаҳарсозлик воситалари билан ҳал қилиш.

II. Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларини такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган таклиф ва тавсиялар:

2.1. Аҳоли пунктларида атроф муҳитни муҳофаза қилиш чоратадбирлари тизимини аниқ белгилаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Экология кодекси лойиҳасининг “Хўжалик ва бошқа фаолиятни амалга ошириш жараёнида экологик талаблар” деб номланувчи 8-бобида аҳоли пунктларини лойиҳалаш ва қуришда экологик талаблар; атом электростанцияларини жойлаштиришга қўйиладиган экологик талаблар; хўжалик ва бошқа фаолият турларига оид объектларни лойиҳалаштиришга қўйиладиган экологик талаблар; шовқин, вибрация, электромагнит майдонлари ва бошқа физик таъсирлардан атроф муҳитни муҳофаза қилишга оид талаблар алоҳида моддаларда кўрсатилиши зарур.

2.2. Ҳозирги вақтда ер муносабатлари тубдан такомиллашиб бораётганлиги, ер участкалари амалда мулк ҳуқуқи, ижара ҳуқуқи ва доимий фойдаланиш ҳуқуқи асосида реализация қилинаётганлиги, ердан фойдаланиш ҳуқуқи мазмунининг янги аҳамият касб этаётганлиги, ер ажратиш ва уни реализация қилиш жараёнида рақамлаштиришнинг қўлланилиши, шунингдек, қурилиш фаолиятини амалга ошириш соҳасидаги кўплаб ислохотларни инобатга олган ҳолда янги, тўғридан тўғри амал қилувчи Ер кодексини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

2.3. Иқлим ўзгаришлари оқибатида содир бўлаётган шамол, сел тошқинлари, ҳароратнинг ҳаддан ташқари ошиши, аҳоли ўртасида турли касалликлар кўпайиши экологик хавфсизликни таъминлаш йўналишида янги муаммоларни келтириб чиқармоқда. Ўзбекистон Республикасида экологик суғурталаш тўғрисидаги яхлит қонун ҳужжатининг йўқлиги ушбу соҳани такомиллаштириб давлат томонидан аҳолини қўллаб-қувватлаш, техноген ҳолат оқибатида аҳолига етказилган экологик зарарни қоплаш яъни суғурталаш жараёнини мамлакатимизда кенгроқ қўллаш ва амалиётга татбиқ этишда муайян тўсиқларни вужудга келтирмоқда. Шу сабабли ривожланган хорижий давлатлар тажрибасидан келиб чиққан ҳолда Ўзбекистон Республикасининг “Экологик суғурта тўғрисида”ги қонунини қабул қилиш таклиф этилади.

2.4. 2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг Атроф муҳитни муҳофаза қилиш концепциясида ҳамда 2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги Миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш бўйича чора-тадбирларда уларни амалга оширишнинг аниқ механизмлари назарда тутилмаган. Шуларни инобатга олиб, фикримизча, мазкур концепция ҳамда Миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш мақсадида ҳар бир ҳудуд учун алоҳида Атроф муҳитни муҳофаза қилиш бўйича Стратегия (“йўл харитаси”) ишлаб чиқилиши лозим.

2.5. Бюджет маблағлари ҳисобидан қурилиш жараёнида “яшил” стандартларни оммалаштириш мақсадида экологик сертификатларга эга бўлган қурилиш маҳсулотларига давлат ва жамоат эҳтиёжларини қондириш учун товарлар, ишлар, хизматларни сотиб олиш бўйича тендер ҳужжатлари талабларини белгилаш мақсадга мувофиқ. Шунингдек, қурилиш учун ер участкасини аукцион (тендер) асосида ажратишда қурилишни “яшил” стандартларга биноан амалга оширишни таклиф этаётган талабгорга устунлик бериш тўғрисидаги қонидани ҳам қонунчиликда қайд этиш мақсадга мувофиқ.

2.6. Ўзбекистон Республикасида чиқиндилар билан боғлиқ соҳадаги камчиликларни бартараф этиш ва мазкур йўналишдаги муносабатларни тартибга солишни такомиллаштириш мақсадида чиқиндиларни, хусусан майший чиқиндиларни бошқариш соҳасида алоҳида норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилиш мақсадга мувофиқ. Ушбу ҳужжатда чиқиндиларни дастлабки саралаш, тўплаш, зарарсизлантириш, утилизация қилиш, фойдали компонентларга эга майший ва ишлаб чиқариш чиқиндиларини қайта ишлаш ва улардан такрор фойдаланиш тизимини самарали ташкил этиш, чиқиндилар

ҳисобини юритиш, паспортлаш, чиқиндилар кўмиб ташланадиган ва утилизация қилинадиган жойларнинг давлат кадастри юритилишини ташкил этиш ва амалга ошириш механизмларини йўлга қўйиш, чиқиндихоналарнинг қонунга ҳилоф равишда вужудга келишини олдини олиш, чиқиндихоналарнинг санитария ҳолатини яхшилаш, полигонларга кўмиш учун йўналтириладиган маиший чиқиндилар ҳажмини камайтириш, санитария ва экологик меъёрлар талабларига мувофиқ келадиган замонавий маиший чиқинди полигонларини яратиш, шунингдек мавжуд полигонларни рекультивация қилиш, чиқиндиларни сақлаш, кўмиб ташлаш ва утилизация қилишга доир талабларни санитария муҳофазаси зоналарида белгиланган қоида ва талабларга қатъий риоя қилиниши устидан назоратни кучайтиришга қаратилган чора-тадбирлар назарда тутилиши керак.

2.7. Урбанизация тобора жадаллашиб бораётган ҳозирги шароитда шаҳарсозлик норма ва қоидаларини экологик моделга ўтказиш муҳим аҳамиятга эга эканлигини инобатга олиб, халқаро ва хорижий давлатларда кенг қўлланилаётган “замонавий шаҳар” концепцияси доирасида мамлакатимизда ҳам шаҳарлар учун экологик талабларни белгилаш, шу жумладан, замонавий, янги қурилаётган шаҳарлар атрофида, албатта, рекреация ва “яшил” зоналардан иборат экологик “белбоғ” бўлиши талабини белгилаш лозим. Шу муносабат билан Шаҳарсозлик кодексининг 10-моддасида белгиланган шаҳарсозлик фаолиятига доир асосий талаблардан бири – атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва экологик хавфсизлик талабларини алоҳида моддада очиб бериш зарур. Унда шу жумладан, аҳоли пунктларида яшил зоналарга оид талабларни белгилаш мақсадга мувофиқ. Шунингдек, қонунчиликда аҳоли пунктларидаги яшил ҳудудларнинг миқдор мезонларини аниқ белгилаш, катта шаҳарларда аҳоли учун ҳаётий зарур яшил ҳудудларнинг ҳар бир одам учун меъёрларини ўз ичига олган нормативларни ишлаб чиқиш ва жорий қилиш керак бўлади.

III. Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий тартиби билан боғлиқ амалиётни такомиллаштиришга оид таклиф ва тавсиялар:

3.1. Шаҳарлар учун долзарб муаммоларни ҳал қилиш шаҳарлар “ифлосланиши” даражасига асосланган ижтимоий муносабатларга таъсир қилишнинг замонавий усуллари ҳисобга олган ҳолда ҳал қилиниши керак. Шу маънода ҳар йили Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат кўмитаси томонидан жамоатчилик вакилларини кенг жалб қилган ҳолда шаҳарларнинг “экологик рейтинги”ни юритиш тартибини жорий этиш мақсадга мувофиқ.

3.2. Мамлакатимизда сўнгги 4 йилда шаҳарларда чанг-газ миқдори меъёрдан 4 баравар ошганлиги, юртимиз ҳудудларида яшил майдонлар 3-4 бараварга қисқариб кетганлиги, кўп қаватли уйлар оралиғидаги бўш жойларда қурилишлар қилиш ҳолатлари кўпайганлиги шаҳарсозлик фаолиятини амалга оширишда ижтимоий экспертиза таомилини жорий этиш заруратини юзага

келтирмоқда. Шаҳарсозлик фаолиятини амалга оширишда ижтимоий экспертиза таомилининг қўлланилиши маҳаллий аҳолини шаҳарсозлик ўзбошимчаликларидан ижтимоий ҳимоя қилишнинг жиддий воситаси сифатида шаҳар аҳоли пунктлари атроф муҳитини ҳимоя қилишда самарали чора бўлади.

3.3. Бугунги кунда аҳоли пунктларида, айниқса Тошкент шаҳри, Нукус шаҳри ҳамда вилоятлар марказларида қурилишларнинг ҳаддан зиёд кўпайганлиги атроф муҳитга салбий таъсир кўрсатаётганлигини инобатга олиб, туман (шаҳар)ларнинг бош режаси тасдиқланмагунга қадар ёхуд бир йил давомида қурилиш ишларига мораторий эълон қилиш мақсадга мувофиқ. Бунда тасдиқланган лойиҳа асосида бошланган қурилиш ишлари якунланиши, мораторий муддати давомида эса янги қурилиш лойиҳалари тасдиқланмаслигига эътибор қаратиш зарур. Шунингдек, шаҳарларнинг бош қурилиш режаларини кўриб чиқиш ва тасдиқлаш муддати қонунчиликда аниқ белгиланиши зарур.

3.4. Шаҳарлар аҳоли пунктларида атроф муҳитни муҳофаза қилишнинг муҳим йўналишларидан бири иқтисодий рағбатлантириш, хусусан, шаҳарларда атроф муҳитни ифлослантирганлик учун тўловларни тартибга солиш ҳисобланади. Ҳозирги вазият таҳлили шуни кўрсатадики, корхоналар атроф муҳитни ифлослантириши ва уни муҳофаза қилишга сармоя киритмаслиги уларга кўпроқ фойда келтиради. Атроф муҳитни ифлослантирганлик тўловларининг амалдаги меъёрлар миқдори етарлича эмас. Мавжуд тўловларни индексация қилиш инфляция даражасидан анча орқада қолиши натижасида улар рағбатлантирувчи ролини йўқотмоқда. Шунинг учун шаҳарларда атроф муҳит ифлосланиши учун тўловларни индексация қилишда жорий даврда инфляциянинг реал ўсишини ҳисобга олиш керак. Шу билан бирга ушбу маблағлардан фойдаланишнинг мақсадли хусусиятини таъминлаш мақсадида мазкур маблағларни шаҳарлардаги атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва тиклаш тадбирларига йўналтириладиган турли хил тўловлардан ажратмалар қилиш орқали мақсадли бюджет маблағлари тизимини яратиш лозим.

3.5. Ривожланган хорижий давлатлар тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, мамлакатимизда аҳоли пунктларида атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш тизими ва қонунчилигини такомиллаштириш мақсадида чиқиндиларни тоифаланган ҳолда тўплаш ва топшириш тизимини тўлиқ жорий этиш, ушбу тизимга риоя этганлик учун иқтисодий рағбатлантириш механизмларини аниқ белгилаш, йирик тадбиркорлик субъектларини экологик масъулиятли фаолиятини рағбатлантириш, аҳоли пунктларида чиқиндиларни жойлаштириш талабларини бузганлик учун жавобгарлик тизимини қайта кўриб чиқиш ва дифференциациялаш, аҳоли ўртасида масъулиятли истеъмолчи концепциясини фаол тарғиб қилиш, чиқиндиларни қайта ишлаш фаолиятини тубдан қайта кўриб чиқиш ҳамда ушбу соҳага замонавий технологияларни

кенг жорий этиш, чиқиндидан биологик ёқилғи, энергия олишга ўтиш, шаҳарсозлик фаолиятида аҳоли иштирокини кенгайтириш, шаҳарсозлик режалари ишлаб чиқилишини жадаллаштириш зарур.

3.6. Аҳоли пунктларининг барқарор ривожланишини таъминлаш, шаҳарларда экологик муаммоларнинг салбий оқибатларини юмшатиш, шунингдек аҳолини шаҳарсозлик ўзбошимчаликларидан ҳимоя қилиш мақсадида ҳар бир шаҳарнинг 10-30 йилга мўлжалланган истиқболли бош қурилиш режалари бўлишини таъминлаш зарур. Мамлакатимизда шаҳарларнинг бош қурилиш режаларини ишлаб чиқишда ўрта истиқболда босқичма-босқич “экологик шаҳарлар” барпо этишга ўтишни режалаштириш, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг аҳоли пунктларида атроф муҳитни муҳофаза қилиш бўйича ваколатларини кенгайтириш юзасидан чоратадбирларни белгилаш мақсадга мувофиқ.

**SCIENTIFIC COUNCIL № DSc.07/30.12. 2019.Yu.22.01
FOR AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
AT TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW**

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

UZAKOVA GUZAL SHARIPOVNA

**LEGAL ORDER OF USAGE AND PROTECTION OF NATURAL
RESOURCES IN SETTLEMENTS**

12.00.06 – Natural resources law. Agrarian law. Environmental law

DOCTOR OF LEGAL SCIENCE (DSC) DISSERTATION ABSTRACT

Tashkent 2021

The topic of the doctoral dissertation (DSc) was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B2017.3.DSc/Yu69.

The doctoral dissertation has been prepared at Tashkent State University of Law.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English, Russian (resume)) on the website of the Scientific Council (<https://tsul.uz/uz/fan/avtoreferatlar>) and of "ZiyoNet" Information and Educational Portal (www.ziynet.uz).

Scientific supervisor:	Usmonov Muhammadi Bakhriddinovich Doctor of Science in Law, Professor
Official opponents:	Kholmuminov Jumanazar Toshtemirovich Doctor of Science in Law, Professor Safarov Djakhongir Ismailovich Doctor of Science in Law, Associate professor Nurmatov Mirgolib Mirzayevich Doctor of Science in Law, Associate professor
Leading organization:	Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

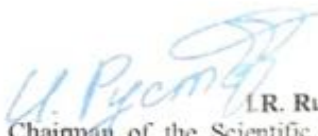
The defense of the dissertation will take place on December 17, 2021 at 10.00 at the meeting of the Scientific Council No. DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01 at Tashkent State University of Law (Address: 100047, Tashkent city, Sayilgokh street 35. Phone: (99871) 233-66-36; Fax: (99871) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

The dissertation is available at the Information Resource Center of Tashkent State University of Law (registered under No. 999). (Address: 100047, Tashkent city, Amir Temur street, 13. Phone: (99871) 233-66-36).

The abstract of the dissertation was distributed on December 7, 2021.

(Registry protocol No.18 on December 7, 2021)

U. Rustambekov
Chairman of the Scientific Council on awarding scientific degrees, Doctor of Juridical Science, Professor

D.Y. Khabibullayev
Secretary of the Scientific Council on awarding scientific degrees, Candidate of Juridical Science, Professor

S.S. Gulyamov
Chairman of Scientific seminar under the Scientific Council on awarding scientific degrees, Doctor of Juridical Science, Professor

INTRODUCTION (abstract of DSc thesis)

The importance of the dissertation topic and demand for it. Ensuring the rights of citizens to a favorable natural environment by ensuring the sustainable development of settlements in the world is becoming increasingly important. In this case, protection of settlements from negative anthropogenic impact, selection of optimal forms of nature use in such areas, ensuring the growth of ecologically oriented economy, implementation of “green” standards in construction activities are recognized as important areas of sustainable development. According to the UN, the world’s population reached 8 billion in 2021 and will increase to more than 2 billion by 2050¹. By the middle of the 21st century, the urban population will increase by an average of 200,000 people per day, with seven out of ten people living in urban areas². Under such conditions, the volume of natural resources involved in economic circulation, the amount of damage to the environment will increase, and the volume of land allocated for industrial, transport, communications, energy and other economic purposes will also increase. In this case, in settlements, which are a natural-anthropogenic system, it is important to ensure the environmental safety of the population.

The main environmental problems in the world that need to be addressed in settlements are atmospheric air, water, soil pollution, the effects of noise, the reduction of green areas in cities and adjacent areas, lack of a unified state policy on environmental development of cities, the partial greening of spatial planning and urban zoning. The solution to these problems is to move to the path of green growth, increase energy efficiency and development of renewable energy sources, the introduction of waste-free technologies, green the construction process (including the construction of energy-efficient buildings and housing), the introduction of environmentally friendly innovative technologies, improvement of organizational and legal measures for environmental protection in settlements to achieve compliance with the norms of trees and other green areas in settlements, effective management of activities related to household waste.

These directions are a priority in the state environmental policy of the Republic of Uzbekistan, and at the current stage of reforms in the country, comprehensive program measures are being taken to ensure that citizens live in ecologically safe and comfortable environment in settlements. In particular, systematic measures are being taken within the framework of the Action Strategy for the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021 and the state programs adopted for its implementation³. As a logical

¹ Website: www.countrymeters.info (World Population)

² State of world's cities 2012/2013. Prosperity of Cities. United Nations Human Settlements Programme, 2012.

³ Decree of the President of the Republic of Uzbekistan of February 7, 2017 No. DP-4947 “On the Action Strategy for further development of the Republic of Uzbekistan” // www.lex.uz; Decree of the President of the Republic of Uzbekistan of January 22, 2018 No. DP-5308 “On the State Program for the implementation of the Action Strategy for five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 in the “Year of Supporting Active Entrepreneurship, Innovative Ideas and Technologies”

continuation of these measures, the Head of our state has identified the fight against today's global environmental problems and their negative impact as a separate – the sixth direction of the “New Uzbekistan Development Strategy”⁴.

This dissertation research serves to a certain extent to execute the tasks set out in the Laws of the Republic of Uzbekistan “On Nature Protection” (1992), “On Ecological Expertise” (2000), “On Environmental Control” (2013), “On protection of the atmospheric air”, Urban Development Code (2021), Land Code (1998), “The concept of environmental protection of the Republic of Uzbekistan until 2030”, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on October 30, 2019, No. DP-5863, Resolution “On measures to implement the national goals and objectives in the field of sustainable development until 2030”, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan on October 20, 2018, No. 841, “Strategy of the Republic of Uzbekistan for the transition to a green economy in 2019-2030”, approved by the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan on October 4, 2019, No. RP-4477 and other relevant laws.

The compliance of the research with the priority directions of scientific and technological development of the republic. This research corresponds to the priority direction of the development of science and technology of the republic I. “The ways to form and implement a system of innovative ideas in the social, legal, economic, cultural, spiritual and moral development of an informed society and a democratic state”.

Review of foreign research on the topic of the dissertation⁵. Environmental and legal research in the field of use and protection of natural resources in settlements is carried out in higher education institutions and research centers of developed countries, including Cambridge University, Manchester University, Oxford University, Centre for Environmental Policy Imperial College London (the United Kingdom), The University of Applied Sciences Mittweida, Humboldt Universitat (Germany), The University of Sorbonne (France), National University of Seoul (the Republic of Korea), Kyoto University (Japan), Indiana University, Yale Center for Environmental Law and Policy, IUCN Academy of Environmental Law, Odum School of Ecology University of Georgia, Massachusetts Institute of

// www.lex.uz; Decree of the President of the Republic of Uzbekistan of January 17, 2019 No. DP-5635 “On the State Program for the implementation of the Action Strategy for five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 in the “Year of Active Investments and Social Development” // www.lex.uz; Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP.5953 of March 2, 2020 “On the State Program for the implementation of the Action Strategy for five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 in the “Year of Science, Enlightenment and Developing Digital Economy” // www.lex.uz; Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP-6155 of February 3, 2021 “On the State Program for the implementation of the Action Strategy for five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 in the “Year of Supporting Youth and Improving Population Health”// www.lex.uz.

⁴ Sh.M.Mirziyoyev. We will resolutely pursue the path of democratic reforms on the basis of the new development strategy of Uzbekistan. Speech by President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the Joint Session of the Oliy Majlis Dedicated to the Inauguration Ceremony. 06.11.2021. <https://president.uz/uz/lists/view/4743>

⁵ Review of foreign research on the topic of the dissertation: <http://www.ox.ac.uk>; <https://www.cam.ac.uk>; <http://www.ox.ac.uk>; <https://www.cam.ac.uk>; <http://www.manchester.ac.uk>; <http://www.hu-berlin.de>; www.hs-mittweida.de; <http://www.sorbonne-university.com>; <http://www.kyoto-u.ac.jp/en>; <https://www.useoul.edu>; <http://web.mit.edu>; <https://www.ecology.uga.edu>; <https://www.indiana.edu>; <http://www.sggw.pl>; <http://www.uu.se>; <https://www.uu.nl/en>; www.rug.nl; <http://www.wvfindia.org>; <http://www.mq.edu.au>; <https://www.era.int>; <https://www.ut.ee>; <https://www.k6k.ee>; <https://www.msu.ru>; www.iseu.bsu.by.

Technology (the United States), Warsaw University of Life Sciences (Poland), Stockholm Environmental Law and Policy Centre, Uppsala universitet (Sweden), Maastricht University, University of Groningen, Utrecht University (the Netherlands), Centre for Environmental Law Macquarie University (Australia), The Centre for Environmental Law (India), Tartu Ülikool, Estonian Environmental Law Centre (Estonia), Academy of European Law (Hungary), International Sakharov Environmental Institute of the Belarusian State University (Belarus), Moscow State University (Russia).

As a result of research on the use and protection of natural resources in settlements around the world, several scientific results have been achieved, including the following: the development of an environmental protection system by reducing the impact of urbanization on the environment is proven (IUCN Academy of Environmental Law (the United States), The Centre for Environmental Law (India); the need for development of modern mechanisms of legal regulation of entrepreneurial activity in settlements through the introduction of the institute of environmental impact assessment is proven (Centre for Environmental Law Macquarie University (Australia), University of Groningen (the Netherlands); relation of international, European and national legislation on environmental quality is defined by revealing the need for greening the system of legislation in the field of urban planning and construction (Indiana University (the United States), Utrecht University (the Netherlands); effective legal mechanisms have been developed to mitigate the negative effects of global climate change by establishing green zones in settlements and expanding the use of renewable energy sources (Yale Center for Environmental Law & Policy (the United States), Stockholm Environmental Law and Policy Centre (Sweden); the need for modernizing the complex of recycling of household waste in urban areas, improving the legal mechanisms to encourage entities that use environmentally friendly methods of production, energy-saving technologies, is justified International Sakharov Environmental Institute of the Belarusian State University (Belarus), Moscow State University (Russia).

Research on this global problem is also conducted in the following areas: the legal regulation of relations related to the prevention, calculation and compensation of environmental damage in settlements; introduction of effective organizational and legal mechanisms of public administration in the field of environmental protection in urban settlements; greening of urban planning and construction activities in the context of urbanization; greening of industry in settlements and improvement of economic incentives for ecological entrepreneurship, etc.

The extent of the study of research problems. Some legal aspects of the use and protection of natural resources in settlements are studied in the scientific works of scientists of our country D.U.Aripov, U.T.Ayubov, Y.O.Jurayev, R.H.Kenjaye, M.R.Mirzaabdullayeva, O.H.Narzullayev, M.M.Nurmatov, N.Sh.Rajabov, J.I.Safarov, N.K. Skripnikov, M.B. Usmanov, O.D. Utegenov, Sh.Kh. Fayziyev, J.T. Kholmuminov and other scientists.

The issues of use and protection of natural resources in settlements have been studied by scientists of the CIS countries by A.Y.Aleksandrova, S.V.Andreyev, A.P.Anisimov, Y.S.Bedova, N.A.Bogdanov, S.A.Bogolyubov, Y.S.Boltanova, A.A.Borisov, M.M.Brinchuk, Y.V.Varonko, A.O.Voronin, Y.V.Gritskova, N.V.Gulak, V.D.Demidovich, B.V.Yerofeyev, N.G.Javoronkova, O.M.Kozyr, A.S.Krasyukova, N.L.Lisina, V.I.Loza, O.O.Makarov, T.I.Makarova, D.L.Maltsev, N.N.Melnikov, E.F.Nigmatullina, E.A.Noskov, S.A.Pomeshchikova, Y.A.Saveleva, A.A.Savchenko, O.A.Chukanova, O.V.Shatrova, L.N.Choltyan and others.

E.A. Garvin, J. Russell, J. Majors, R. Hill, S. Stewart, J. Tovey, G. Winter, K. Duncker, L. Kremer, D. Hughes, V.T. Douma, D. Czechowski, T. Hawk, G. Hausladen, M. Mikiugu, V. Kiana, I. Kinoshita, A. Dunn, D. Adams, S.Watkins, M.White and other foreign scholars conducted scientific research on the subject⁶.

In our country, the relevant issues of this topic, in particular, the legal requirements for the greening of construction activities in settlements, legal issues of zoning of settlements, legal regulation of public administration in the field of natural resources in settlements have not been specifically studied.

The relation of the dissertation topic to the scientific research works of the higher educational institution where the dissertation was prepared. The topic of the research was approved at the meeting of the Council of the Tashkent State University of Law of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan on May 29, 2017 (Protocol No. 10) and included in the program of research plans of the university.

The research aims at the development of proposals and recommendations aimed at improving the legal framework for the use and protection of natural resources in settlements and improving the efficiency of its use.

The objectives of the research are as follows:

analysis of the general characteristics and principles of use and protection of natural resources in settlements;

study the stages of development of legislation in the field of use and protection of natural resources in settlements;

determination of the role and importance of lands of settlements in ensuring sustainable development of settlements;

disclosure of the legal nature of environmental and legal support of construction activities in settlements;

development of proposals and recommendations on the greening of construction activities in settlements;

study of ecological and legal requirements for zoning of settlements in the Republic of Uzbekistan;

study of issues of legal support for the use of natural resources in settlements;

⁶ The works of these scientists are included in the list of references used in the dissertation.

determination of the importance and specific features of organizational and legal measures for environmental protection in settlements;

development of recommendations on legal regulation of public administration in the field of natural resources in settlements;

analysis of the legislation of some foreign countries on the use and protection of natural resources;

formation of proposals on the participation of public and civil society institutions in the use and protection of natural resources in settlements;

identification of priorities for improving the legislation on the use and protection of natural resources in settlements.

The object of the research is ecological and legal relations related to the use and protection of natural resources in settlements.

The subject of the research is legislation on the environment of settlements, the practice of their application, international and foreign experience in the field, as well as the existing conceptual approaches and scientific-theoretical views in legal science.

The research methods. Research methods such as observation, analysis, generalization, logical, systematic, historical, comparative-legal were used in writing the research work.

The scientific novelty of the research is as follows:

the existence of a need to establish a legal procedure for providing the temporary use of a land plot or part of it used by a farm to another legal entity or individual is scientifically substantiated;

the need for the participation of the Council of the Federation of Trade Unions of Uzbekistan and the Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan, as well as the State Committee for Tourism Development of the Republic of Uzbekistan in the organization of recreation zones, is proven;

According to the joint recommendation of the District Council of Farmers, Dehkan Farms and Owners of Household Lands and the District (City) Council of Uzbekistan Youth Union, the legislative procedure for allocating land plots to young citizens of the Republic of Uzbekistan will increase the efficiency of land use in settlements;

simultaneously with the development of draft master plans of citizens' assemblies of mahallas, the need for the development of a scheme of urban development of adjacent mahallas in the process of developing detailed planning projects of rural settlements is substantiated from the legal and urban planning point of view;

in the provision of land for permanent use by auction for business and urban planning activities, legislation establishing non-payment of fees for the conclusion of the selection of land for the construction of facilities subject to environmental review by the bodies of the State Committee for Ecology and Environmental Protection will be the basis for the development of the green economy;

Legislative establishment of the State Committee of the Republic of Uzbekistan for Ecology and Environmental Protection and its territorial bodies as the authorized body in the field of identification of arbitrarily constructed buildings and the organization of their liquidation (demolition), in addition to the requirements established by land and urban planning legislation, determines the need to comply with environmental and legal requirements in the use of lands of settlements.

The practical results of the research are as follows:

Suggestions for improving the Land Code of the Republic of Uzbekistan, the laws “On Dehkan Farms”, “On Protected Natural Areas” will serve to ensure the right of citizens to use the lands of settlements, improving the procedure for allocating land plots of settlements, as well as determining the legal status of protected natural areas in settlements.

The current demographic situation in the planning of rural areas of the country requires consideration of their future expansion. Planning of urban development of mahallas adjacent to rural settlements will be the basis for the development of the social infrastructure of the existing rural area, thus ensuring the right of citizens to a comfortable living environment.

Today, the work on building “green cities”, “green building” and “green economy” is gaining momentum around the world. The Republic of Uzbekistan is also taking certain measures in this direction. In the implementation of such projects, especially important is the greening of the construction process, the construction of energy-efficient buildings, the use of building materials that meet environmental standards. Therefore, the fact that the State Committee for Ecology and Environmental Protection conducts ecological expertise of buildings constructed for business purposes, the non-payment of fees for the conclusion of the selection of land plots, contributes to the development of the green building.

One of the most pressing problems in the settlements is the arbitrary occupation of land plots and the construction of illegal structures on them. The commission of such offenses leads to a violation of the state’s property rights to land and impedes the exercise of the legal rights of citizens and legal entities to land. The participation of the State Committee for Ecology and Environmental Protection of the Republic of Uzbekistan and its territorial bodies as an authorized body in the detection and elimination of unauthorized constructions serves to the prevention of such offenses, to increase the effectiveness of their elimination.

The reliability of research results. The results of the study are based on the norms of international and national law, the experience of developed countries, the practice of law enforcement. The results of the analysis of statistical data are summarized and registered. Conclusions, suggestions and recommendations were tested and their results were published in leading national and foreign publications. Some of the results obtained have been approved by the competent authorities and put into practice.

The scientific and practical significance of the research results. The scientific significance of the research lies in its scientific-theoretical conclusions,

practical suggestions and recommendations in future research, lawmaking, law enforcement, interpretation of relevant legislation in the field of ecology and land, improvement of national legislation and “Environmental Law”, “Land Law” and “The right of natural resources” can be used to further enrich the science and theory. Relying on the theoretical aspects of the research will allow conducting new research on the legal regulation of relations in the field of use and protection of natural resources in settlements, improvement of legislation in this area, the greening of urban planning and construction legislation, the introduction of green standards in construction.

The practical significance of the research results is reflected in the legislative activity, in particular in the process of preparation and introduction of amendments and additions to normative legal acts, in improving the practice of law enforcement, in the educational process of higher legal education institutions.

The implementation of research results. The results of the study were used in:

the proposal of dehkan farms to transfer the inherited land plots or a part of these land plots to legal entities and individuals for temporary use to grow agricultural products by agreement of the parties was used in the development of Article 4 of the Law of the Republic of Uzbekistan of September 29, 2020, No. LRU-639 “On introducing amendments and addenda to some legislative acts of the Republic of Uzbekistan to increase the efficiency of use of agricultural and forest lands”. This proposal is reflected in the seventh part of Article 9 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Dehkan Farms” No. 604-I (*Reference of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan No. 04/4-05-3 of January 11, 2021*). The implementation of this proposal will serve to prevent the illegal use of land by citizens and increase the efficiency of land use;

the recommendation to establish recreation zones by decisions of local state authorities on the joint presentation of the State Committee for Tourism Development of the Republic of Uzbekistan, the Council of the Federation of Trade Unions of Uzbekistan and the Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan was used in supplementing the second part of Article 38 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Protected Natural Areas” No. 710-II of December 3, 2004 (*Reference of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan No. 04/4-05-3 of January 11, 2021*). Participation of the State Committee for Tourism Development of the Republic of Uzbekistan in the organization of recreation zones contributes to the development of domestic tourism in the country;

the proposal of the District Council of Farmers, Dehkan Farms and Owners of Household Lands of Uzbekistan and the District (City) Council of Uzbekistan Youth Union on the allocation of land for a lifelong inheritance to young citizens is used in Article 2 and Article 4 of the Law of the Republic of Uzbekistan of December 21, 2018, No. LRU-506 “On introducing amendments and addenda to some legislative acts of the Republic of Uzbekistan in connection with the

improvement of the mechanism of efficient use of arable land in agriculture”. This proposal is reflected in the first part of Article 55 of the Land Code of the Republic of Uzbekistan of April 30, 1998, and Article 8 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Dehkan Farms” No. 604-I (*Reference of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan No. 04/4-05-20 of February 12, 2019*). Allocation of land plots to young citizens for farming serves to ensure employment and property rights of young people;

the proposal for the development of a scheme of urban development of adjacent mahallas in the process of developing detailed planning projects of rural settlements, along with the development of master plans of areas of mahalla citizens’ assemblies is used in the development of the fourth paragraph of Item 2 of the resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan of July 31, 2019 No. 639 (*Reference of the Department of Legal Support of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan of January 6, 2021 No 12/21-01*). The implementation of this proposal will be the basis for the development of social infrastructure in rural areas;

the proposal on the determination of no fee for permanent auction of land plots for business and urban planning activities and the conclusion of the State Committee for Ecology and Environmental Protection on the selection of land plots for the construction of facilities subject to ecological expertise is used in the preparation of the paragraphs 4 and 9 of the Regulations on the procedure for allotment of land plots for entrepreneurial and urban planning activities through an electronic online auction, approved by the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan of December 25, 2019 No. 1023 (*Reference of the Department of Legal Support of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan of January 6, 2021 No. 12/21-01*). Non-collection of such payment will be the basis for the establishment of certain benefits for entrepreneurs operating in the construction industry and will contribute to the development of “green construction” in this area;

The proposal on granting the State Committee of the Republic of Uzbekistan for Ecology and Environmental Protection and its territorial bodies the status of authorized state bodies in the field of identification of buildings built arbitrarily and the organization of their liquidation (demolition) is used in the development of paragraph 4 of the Regulations on the procedure for identification and the organization of liquidation (demolition) of the arbitrarily constructed building approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of July 5, 2017 No. 467 “On additional measures to ensure strict compliance with the legislation on urban planning and land in the construction of settlements, as well as to further improve the procedure for allocating land for business purposes”. (*Reference of the Department of Legal Support of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan of January 6, 2021 No. 12/21-01*). The transfer of such authority to the State Committee for Ecology and Environmental Protection of the Republic of Uzbekistan will serve to increase the effectiveness of prevention and elimination of offenses related to the arbitrary acquisition of land.

The approbation of the research results. The research results have been shared at 9 scientific conferences, including at 3 international and 6 republican scientific and practical conferences.

The publication of the research results. 26 scientific works were published on the topic of the research, including 3 monographs, 14 scientific publications recommended for publication of the main scientific results of doctoral dissertations of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan (in 12 republican and 2 foreign magazines).

The structure and size of the dissertation. The dissertation is made up of the introduction, four chapters, the conclusion, the bibliography and appendices. The dissertation consists of 265 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The **introductory** part of the dissertation covers the relevance of the research topic, the level of study of the problem, the goals and objectives of the research, object and subject, methods, research hypothesis, the main cases, scientific novelty, theoretical and practical significance of research results, their implementation, approbation, publication of results and structure of dissertation research.

The first chapter of the dissertation is devoted to **“General characteristics and legal nature of the use and protection of natural resources in settlements”**. It explains the concept, nature and principles of use and protection of natural resources in settlements, the stages of development of legislation in the field of use and protection of natural resources in settlements, the problems of sustainable development of settlements and the legal status of settlements.

Today, the legal protection of the environment is gaining new content and importance. In the last century, ecological-legal relations were mainly aimed at preserving the environment in its natural state and passing it on to future generations. To date, one of the main objectives of environmental relations is to ensure the quality of the environment in anthropogenically changed areas, especially in populated areas, strict adherence to environmental standards in such areas and thus ensure the right of man to a comfortable environment.

The concept of “settlement”, which is one of the anthropogenically changed areas, has been variously defined by experts in the legal literature, which mainly takes into account socio-economic factors. During the research, as a result of the study of scientific and theoretical concepts and current legislation, the following definition of the concept of “settlement” was developed: settlement means a city, town, village located within the boundaries established by town-planning documents, having the status of an administrative-territorial unit, with a permanent population.

In explaining the concept and characteristics of settlements, special attention should be paid to the distinction between urban and rural settlements. Although the current legislation does not have clear criteria for distinguishing between urban and

rural settlements, the legal regime of urban and rural settlements is radically different. Article 12 of the Urban Planning Code of the Republic of Uzbekistan stipulates the division of settlements into cities, towns and villages. In our opinion, the classification of settlements takes into account their size, social and demographic composition of the population, the nature of economic and social development and their diversity in other respects, their ecological status.

Harmful environmental consequences in cities are usually directly related to the level of territorial location of manufacturing forces, and the high population density has a direct serious impact on the natural environment. However, the biggest negative impact on it is made not by the population, but by industry, energy, transport and other facilities. In addition, the largest concentration of manufacturing forces is also characteristic of urban settlements.

At the videoconference chaired by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev on August 24, 2021, on measures to improve the environmental situation, effective organization of tree protection and expansion of green areas, it was noted that over the past 4 years, industrial enterprises have doubled, the amount of dust in cities has increased by 4 times, green areas in the country have decreased by 3-4 times, there are cases of construction in vacant areas between apartment buildings, cutting trees despite the moratorium, reducing green areas.

At the same time, several tasks were given to create green zones and public parks in cities, to turn 70% of parks into green areas and not to build buildings in them, to reconsider the types of trees planted in cities, to have greenery in each district of Tashkent, the organization of green zones⁷.

In recent years, the importance of protecting the environment and providing a comfortable living environment for citizens has been recognized in our country. However, the solution of both socio-economic and environmental problems at the same time is manifested as a complex process in the life of society. At the same time, even though economic and environmental interests are integrated with their social direction, the process of harmonizing and coordinating them has been going on for many years, because they are aimed at ensuring the quality of human life, such contradictions arise due to the constant impact on the natural environment, as a result of its use.

In the current situation, the environmental policy of the country sees the solution of socio-economic problems that ensure the preservation of a favorable environment as an urgent task. In particular, the Concept of Environmental Protection of the Republic of Uzbekistan until 2030 also sets out several measures aimed at protecting the environment in cities. To achieve this goal, the state traditionally sets certain tasks and provides certain mechanisms (regulatory, organizational, economic, environmental, information-analytical, ideological) for

⁷ The protection of trees will be strengthened, environmental police will be established // <https://president.uz/uz/lists/view/4556>

the implementation of state policy in the field of development of measures related to environmental protection.

The system of “nature – man – city”, which serves as a basis for meeting all types of human needs in ensuring the stability of the environment in the city, stands out. By maintaining the balance of the natural and social system in the city, man maintains the environment in a comfortable condition and thus ensures his quality of life in this environment. It must meet a high level of quality, both for nature itself and for the person in the city. In this regard, one of the important conditions for sustainable development is to ensure the harmony of ecological, economic and social aspects of urban development. This principle forms the basis of environmental protection in cities.

The socio-economic and environmental problems of cities and the growing urbanization were discussed by the participants of the UN Habitat III Conference on Housing and Sustainable Urban Development (October 17-20, 2016, Kyoto, Ecuador). Kyoto Declaration on environmentally sustainable cities and settlements for all was adopted at the conference. This urban development program sets goals to ensure the openness, security, soundness and environmental sustainability of cities and settlements.

It is impossible to meet the diverse needs of the people without taking into account the environmental requirements in the city. At the same time, the ecologically clean environment in the city creates opportunities for all-round human development. Man needs not only a psychologically healthy urban environment, but also an ecologically harmless environment, and the natural environment also requires careful treatment, creating the conditions to meet human needs.

Environmentally sound planning for the development and construction of urban areas is also one of the important principles of sustainable development. This is due to the principle of combining environmental, economic and social aspects of urban development. This principle reflects the ecological component of the urban environment as a natural-social system and is considered a deterrent. This principle is a measure that does not allow to increase human needs to the extent that they do not meet the capabilities of nature, and at the same time reflects a comprehensive approach to spatial planning.

“Environmentally based activities” means activities that are environmentally oriented, environmentally sound or meet environmental requirements, as well as a set of measures when planning the development and construction of urban areas or the protection of the natural environment or compensation for damage to the environment as a result of these activities.

In our view, within the framework of the concept of sustainable development, it is necessary to create a comprehensive system of specific environmental and legal measures that should be applied in planning the development and construction of urban areas. In particular, several factors must be taken into account when planning the development and construction of cities: environmental conditions (pressure on the environment in terms of physical, chemical, biological parameters and

components of the natural environment; accumulated damage to the environment and other factors); health status of urban population (able-bodied and disabled); population by age groups) and its (population) level of education; type of cities and the number of population; specialization of the city (priority sectors of economy, science, technology or possession of unique historical, cultural, etc. monuments in its territory); natural and geographical factors (ambient temperature, availability of water bodies, number of sunny or rainy days, the most common natural phenomena, including the predictable, seismic activity of the area, flood zones, etc.); urban planning factors (nature of existing construction, characteristics of priority capital construction projects in the city, development of public places, street and road network system, etc.).

This approach is fully in line with the UN's new Urban Development Program (Habitat III), which states should follow in developing public policies that address the needs of a competitive economy, high quality of life and a sustainable environment.

One of the important types of settlements is rural settlements. Settlements that meet the criteria established by law are recognized as rural settlements. The main feature of rural settlements is the participation of a large part of the able-bodied population in agricultural production. In rural areas, manufacturing industries are becoming increasingly dangerous sources of pollution. Agriculture is recognized as one of the main factors polluting the environment. World practice shows that this industry is increasing its impact on the environment, primarily through the use of chemicals and the construction of large livestock complexes, and in recent years the production of genetically modified products.

One of the leading factors in accelerating production in agriculture is agrochemicalization. Extensive use of mineral fertilizers, pesticides leads to environmental pollution in the production of agricultural products. Therefore, one of the consequences of economic development is the large-scale production of toxic waste that pollutes the air, water and soil. The problem of chemical pollution of the environment, including the pollution of rural settlements, is of global importance.

This situation requires the implementation of comprehensive organizational and legal measures to regulate the treatment of toxic waste in rural areas. Historically, the legal regulation of environmentally sound management of toxic substances has been developed within the framework of industrial legislation in the field of protection of water, soil and atmospheric air. Protecting the environment from pollution by toxic substances determines the need for an environmentally sound approach to toxic substances in the process of interaction between society and nature.

In the dissertation work, the legislation in the field of use and protection of natural resources in settlements is studied in 3 stages, based on the history of its formation.

The first stage is the stage of the formation of environmental legislation in the field of use and protection of natural resources in settlements (1991-2002). At this

stage, the main legislation in the field of ecology has been adopted. In particular, basic laws on nature protection, ecological expertise, environmental monitoring, protection and use of flora and fauna, use and protection of forests, water, land and subsoil resources, atmospheric air protection, waste management have been adopted. At this stage, Chapter 7 of the Land Code of the Republic of Uzbekistan, adopted on April 30, 1998, defines in detail the legal status of lands of settlements (cities, towns and rural settlements). In particular, the document regulates the composition of lands of cities and towns, boundaries of settlements, suburban zones, the procedure for allocation, withdrawal and repurchase of land in cities and towns, lands of urban and township construction, lands of rural settlements and several other issues. We consider it expedient to develop a new, directly applicable Land Code, taking into account the fact that today land relations are radically improving, many reforms in the field of privatization of non-agricultural land, land allocation, construction activities. *The second stage* is the stage of improvement of environmental legislation in the field of use and protection of natural resources in settlements (2003-2016). At this stage, over the past years, the quality of the legislative process in the field of ecology in our country has improved, and the content has been gradually improved. A legal framework has been created in accordance with international norms aimed at the rational use of natural resources and the protection of public health. Environmental protection is enshrined in the relevant articles of the Constitution, as well as in about thirty laws and numerous bylaws on environmental issues. State programs and national action plans are being implemented systematically. The role of NGOs and the public in the environmental protection system has been significantly expanded. *The third stage* is the stage of gradual democratization and modernization of environmental legislation in the field of the use and protection of natural resources in settlements (2017–2021).

The next paragraph of the dissertation, entitled “Problems of sustainable development of settlements and the balance of legal status of lands of settlements” provides a scientific and legal basis for the importance of proper use of this category of land in ensuring sustainable development of settlements. According to the definition developed by the author, lands of settlements are lands that are distinguished from other categories of the state land fund by their specific features, legal status, the main purpose of use, lands designated for this purpose in the land, urban planning and land management legislation.

Settlement lands are, first of all, settlements of the population. Legal relations related to this category of lands arise from the relations related to the provision of natural rights of citizens to land use (living, settling on land and building housing for this purpose) and the placement of legal entities with different forms of ownership on a territorial basis. Settlement lands are not only a certain category of land fund, but also an administrative-territorial unit with a boundary set by the state.

Privatization can also be applied to settlement lands. In the privatization of such lands, it is mandatory to take into account the requirements of the documents of territorial planning and urban zoning of settlements. In the Republic of

Uzbekistan, the land fund remains mainly state-owned. However, due to the privatization of land plots, they are increasingly attracted to civilian treatment. According to the current legislation, land plots are privatized in connection with the buildings located on them. Civil legal relations concerning the land are developing mainly based on residential lands – urban lands. Nevertheless, state land control remains unchanged. Today, the methods of ensuring land-related property rights of citizens and legal entities are also improving.

Another important issue related to settlement lands is related to the activities of horticultural and viticultural companies. In particular, farms and other buildings have been built on the land plots of these companies, and although there are cases of permanent residence of the population, most of these buildings remain unregistered. To ensure the efficient use of farmland in settlements, the state is taking various economic support measures.

The use of settlement lands will not be the same. Urban and rural lands may have several commonalities in their legal status. For example, such commonality is observed in the uniformity of the composition of urban and rural lands. Activities of the state, such as the design of urban and rural settlements, management, allocation, seizure of these lands, are applied to urban lands in the same way as urban lands. The lands of rural settlements, on the contrary, have a peculiar character, and they are closely connected with agricultural production.

The second chapter of the dissertation is entitled **“Ecological and legal regulation of construction activities in settlements in the context of intensification of urbanization”**. It studies the ecological and legal support of construction activities in settlements, the prospects for the greening of construction activities in settlements, the ecological and legal requirements for zoning of settlements.

The largest environmental impact activity in populated areas is closely related to construction. The influence of construction activities on individual objects of nature is differentiated, even though they are practically integral under the influence of the general laws of nature. The construction of buildings disrupts the natural state of the environment, while the construction work leads to a change in the quality characteristics of the natural object. For example, in most cases, construction work leads to the destruction of the fertile layer of the land plot. The impact of construction activities on components of nature such as atmospheric air, fauna and flora is indirect and usually does not require special permission.

The state of the environment is in many ways inextricably linked with the greening of the construction industry. Greening of the construction industry envisages the adoption of a system of organizational, legal, economic, technological, technical and other measures aimed at improving the efficiency of nature use, reducing the harmful effects on the environment, ensuring a favorable environment and ecological safety of natural objects for construction and throughout the life cycle of the building or structure.

The current legislation stipulates that housing construction facilities must be equipped with energy-efficient and energy-saving equipment at the stage of design, construction and installation works, as well as obtain an energy audit passport before their commissioning. It is also planned to harmonize national norms and rules of urban planning with international norms and standards in 2021-2025. Legal regulation using the environmental-legal mechanism of construction activities has long been applied. At present, the greening of the construction industry is also an important aspect of the modernization of the country's economy. In particular, increasing energy efficiency and rational use of natural resources through technological modernization and development of financial mechanisms is one of the main tasks of the Strategy of the Republic of Uzbekistan for the transition to a green economy in 2019-2030.

Green building is an integrated concept that involves the use of environmentally friendly materials in the construction of buildings and structures, increasing the energy efficiency of buildings and structures and minimizing their negative impact on the environment. The introduction of green construction requirements will ensure the greening of the construction industry and is the most important condition for reducing harmful effects on the environment, reducing the consumption of natural resources (including energy) and their rational use.

Green standards allow the use of the same criteria for assessing the harmful effects on the environment, regardless of the location of buildings and structures. The green certification system allows consumers to compare the level of impact of buildings on the environment. The green (environmental) standards adopted by organizations play an important role in forming the rules that ensure green construction in the country. The development of green construction in Uzbekistan is also ensured through the popularization of this concept and increasing the overall level of environmental culture and environmental activity of citizens.

Urban zoning is used as an important direction of environmental zoning in the implementation of construction activities. Zoning is the division of urban planning according to its functional purpose, defining the types of urban use and restrictions on the use of these types in urban planning. Zoning can be considered as a complex legal institution, a method of determining the legal regime of lands, as well as a legal process.

Information on the zoning of territories and town-planning regulations of territorial zones is included in the state town-planning cadastre and determined in the general scheme of population settlement in the Republic of Uzbekistan, in attachment schemes of urban planning, in zoning schemes, in sectoral schemes, district (district group) planning projects, in the general plan of the settlement and development of the territory of the settlement in the sectoral schemes, as well as in detailed planning projects.

Territorial zoning is the activity of zoning of the territory of the settlement and determination of their legal regime in town-planning documents and construction rules, the coordinated legal regulation of the use of the land by the

relevant bodies in the field of town-planning, organization and use of buildings and constructions.

Zoning implies restrictions on the use of certain zoning areas for urban planning activities. In the process of planning and construction of settlements, the main measure of urban planning to ensure their environmental safety is the functional zoning of settlements. Urban zoning defines the types of their use and imposes certain restrictions, as well as the zoning of areas during the urban planning period for the development of settlements.

The third chapter of the dissertation is entitled “Legal support for the use and protection of natural resources in settlements”. It covers up the legal provision of the use of natural resources in settlements, organizational and legal measures for the protection of the environment in settlements, public administration in the field of environment in settlements as a factor of environmental sustainability.

It is common for settlements to have the right to use natural resources based on licensing. The use of farm or natural resources and other activities that adversely affect or may affect the state of the natural environment shall, as a rule, be carried out based on special licenses. Types of activities that require the existence of a special license and the form of special licenses issued for such a type of activity shall be determined in accordance with the legislation. Typically, such activities cover all forms of the special use of natural resources, including subsoil use, deforestation, use of water for industrial purposes, emissions of pollutants into the atmosphere, waste disposal, and so on. Such a legal institution of environmental licensing is becoming more widespread in the Republic of Uzbekistan.

In accordance with environmental legislation, concepts such as a permit (for example, waste storage or waste disposal), as well as a forest ticket, apply in addition to a license. In our opinion, it is expedient to include in the legislation the concept of “permission” instead of such different approaches. Strengthening the concept of a permit in the legislation on environmental protection and use of natural resources as “a document that gives the legal entity or individual the right to carry out activities in the use of natural resources under certain conditions established by the competent authority in the manner prescribed by law” creates the basis for not making different interpretations of this concept. The inclusion of such a definition in the concept of “permit” allows to distinguish the concept of “permit” from the concept of “license”. In this regard, we believe that “license” and “permit” are analogous concepts, but there are some differences between the concepts of “license” and “permit”.

Environmental protection in populated areas is one of the priorities in ensuring environmental safety. The object of environmental protection in settlements is the environment of settlements containing natural, natural-anthropogenic and anthropogenic elements. In such a case, attention is paid not only to the preservation and rational use of environmental components in the territory of settlements, but also to ensure the quality of the living environment.

To achieve the Sustainable Development Goals of the UN Global Agenda for the period up to 2030, National goals and objectives in the field of sustainable

development until 2030 have been approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers No. 841 of October 20, 2018 “On measures to implement the National Goals and Objectives in the field of sustainable development until 2030”. To implement the measures set out in Goal 11 “Ensuring transparency, security and environmental sustainability of cities and settlements”, a separate environmental protection strategy (roadmap) should be developed for each region.

In this case, in the sustainable development of settlements, special attention should be paid to the improvement of regional infrastructure, taking into account the local ecosystem, development of networks and activities using advanced, economical and environmentally friendly technologies that adapt to local conditions, creation of favorable living conditions for the population in rural settlements.

To provide a “comfortable living environment” for the population in cities and villages, it is necessary to clearly define the quantitative criteria for green areas. The protection of the green fund of settlements implies a system of measures to ensure the preservation and development of the green fund, which is necessary to stabilize the environmental situation and create a favorable environment. Landscaping should be understood as the activities of local civil society institutions, legal entities and citizens in the cultivation (restoration) of trees and shrubs of natural and artificial origin within urban and rural settlements.

In protecting the environment of urban and rural settlements, landscaping involves improving the appearance and quality, landscaping, sanitary cleaning and maintenance of facilities such as buildings and structures, roads, crossings, squares, corridors, engineering networks, bridges, overpasses, dams, shores, beaches, hydraulic structures, monuments, transport facilities and structures, lighting.

Legislation on urban planning includes standards for compliance with the requirements of environmental protection and rational use of natural resources, security of areas and protection from natural and man-made emergencies in the development of urban planning and design documents for construction and development of settlements. Therefore, to determine the legal status of ecological disaster zones within the settlements, we propose to include in the Land Code of the Republic of Uzbekistan another category of the land fund – “lands of ecological disaster zones”.

The main purpose of sanitary and epidemiological protection of the environment in settlements is to ensure the sanitary and epidemiological well-being of the population, that is, to ensure that public health and the human environment are free from dangerous and harmful factors. The creation of sanitary protection zones (landscaping, demolition of residential buildings) should be provided in the projects of enterprises and structures, taking into account the addition to the cost of construction and reconstruction of the facility.

Today, public administration bodies operating in the field of use and protection of natural resources in the settlements of the country can be divided into general and specially authorized state bodies. The Cabinet of Ministers of the

Republic of Uzbekistan and local public authorities shall be included in the general competent public administration bodies. The powers of these bodies in the sphere are determined not only by the legislation on their activities, but also by the legislation in the field of environment.

The State Committee for Ecology and Environmental Protection of the Republic of Uzbekistan, Ministry of Construction of the Republic of Uzbekistan, Cadastre Agency under the State Tax Committee of the Republic of Uzbekistan, Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan, State Committee for Industrial Safety of the Republic of Uzbekistan are the main public administration bodies with special powers in the field of use and protection of natural resources in settlements. The Ministry of Agriculture of the Republic of Uzbekistan exercises certain powers in determining the order of use of agricultural lands in settlements and ensuring their protection, the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan in the prevention and enforcement of offenses related to environmental pollution of settlements, the Ministry of Emergency Situations of the Republic of Uzbekistan in the protection of the population from man-made emergencies (ensuring environmental safety).

It should be noted that the specially authorized state bodies, in addition to the implementation of the tasks specified in the legislation in the field of ecology, organize their activities in the forms specified in the Charter. These forms of governance include law-making, law enforcement, and legal protection activities. To protect the environment in settlements, public authorities use the methods of permitting, prohibition, consent, and mandatory instructions.

The fourth chapter of the dissertation is entitled “Foreign experience and prospects for improving the legislation on the use and protection of natural resources in settlements”. The legislation of some foreign countries on the use and protection of natural resources in settlements, issues of improving the legal framework for the participation of public and civil society institutions in the use and protection of natural resources in settlements, prospects for improving legislation on the use and protection of natural resources in settlements are analyzed in this chapter.

In this chapter, the issues of the use and protection of natural resources in settlements are studied based on the experience of developed countries. In this regard, the positive experience of France, Germany, Italy, the United States and China was analyzed, and proposals were developed to address the existing problems in the settlements of our country in this area. The experience of China, South Korea, Denmark and Sweden in building ecological cities was also studied.

The participation of public and civil society institutions in the use and protection of natural resources in the settlements of citizens is also examined in this chapter. Expanding public participation in the approval of master plans for cities and other settlements is determined as an important tool in protecting the property and other rights of citizens. Civil society institutions in the Republic of Uzbekistan based on long-standing historical traditions may participate in the implementation

of environmental monitoring in urban areas, information policy in cities, close cooperation with the public, active partnership and cooperation with public authorities, management activities aimed at the development of cities through the solution of environmental problems through urban planning.

One of the clear achievements of public participation in the legislation in recent years is the improvement of the institute of public control, the strengthening of the status of inspectors of public environmental control. However, the low level of public awareness of the legal possibilities significantly reduces the effectiveness of these norms. In this regard, we consider it expedient to ratify the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention, 1998).

It is also important to effectively organize the process of environmental education and upbringing among the population in solving problems in the sphere.

One of the important achievements of the new version of the Urban Development Code is that Chapter 6 regulates in detail the process of public control in the field of urban planning. An important step in this process is the public discussion of the master plans of settlements. Of course, the establishment of this legal mechanism is important in ensuring the legal participation of citizens in this sphere. Therefore, the mandatory conduction of such discussions, territoriality (in each settlement), equal opportunities for participation, access to information, openness is the main principles of public discussions. In our opinion, based on these principles, it is expedient for the Councils of People's Deputies to determine the procedure for organizing and conducting public hearings for the relevant territory, to ensure that the results of these public hearings are considered by officials.

The last paragraph of Chapter 4 of the dissertation explores the prospects for improving the legislation on the use and protection of natural resources in settlements. The author scientifically substantiates the implementation of environmental policy in cities according to the following basic principles: development of mechanisms to prevent negative impacts on urban ecology, ensuring the priority of environmental issues in urban planning, economic and business decisions, the supremacy of the legitimate environmental interests of the urban population over the interests of entrepreneurship, compensation for damage (polluter pays), interaction of the city administration with the city population in solving the ecological problems of the city.

The unfavorable environmental situation in the settlements is a major part of the country's environmental problems. This situation has a negative impact on the health of the population of our country. To improve the quality of life, working and leisure conditions of the urban and rural population, it is necessary to develop key areas for improving legal protection in this area. In this case, first of all, it is necessary to develop and apply legal norms governing the actions of individuals and legal entities in the field of environmental safety of the urban population and the provision of a favorable environment in cities. To improve the legislation on environmental protection in cities, it is expedient to adopt a separate law "On

environmental protection in urban areas”.

It is also expedient to adopt the Regulation “On public associations for the protection of the environment in cities” to increase the importance of environmental activities of public organizations. It determines the order of formation of these structures, their rights, as well as their relationship with government agencies.

Another issue related to the environmentally safe development of settlements is related to ensuring the safety of settlements located in mountainous and foothill areas at risk of floods, mudflows and landslides. It should be noted that there is no effective control, a complete and effective mechanism for the resettlement of citizens living in hydrometeorological and geologically dangerous areas of the country.

Taking into account the above, to ensure the environmental safety of settlements in mountainous and foothill areas, it is advisable to adopt a separate Government decision, which would approve a roadmap with clear deadlines for addressing shortcomings in this area. At the same time, it is expedient to establish in the Code of Administrative Liability the administrative liability for land allocation without the relevant conclusions of the State Service for Monitoring of Hazardous Geological Processes.

CONCLUSION

Legal literature in the field, the practice of law enforcement in the use of natural resources in settlements and the legal order of their protection, study and analysis of statistical data and legislation of foreign countries became the basis for the development of the following scientific-theoretical rules and practical recommendations on the legal order of use and protection of natural resources in settlements:

I. Scientific and theoretical conclusions:

1.1. The following author’s definition of the concept of “sustainable development of a settlement” has been developed: sustainable development of a settlement is a development that is balanced, constantly supported, self-sufficient, acceptable, as well as meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. The sustainable development of a settlement largely depends on the implementation of environmentally sound activities in the settlement. Environmentally based activities in settlements are activities that focus on the priority of environmental standards in the planning and design of the area, activity that is aimed at maintaining the quality of the environment in settlements, rational use of natural resources in the area, ecologically justified or meet environmental requirements.

1.2. The following author’s definition of the concept “Legal status of lands of settlements” is developed: Legal status of lands of settlements means a set of legal instruments established by the legislation on taking other legal measures by public authorities for determination of the procedure for the use and protection of land

resources within the boundaries of settlements, and the rights and obligations of the subjects of ecological law to lands, implementation of urban zoning and spatial planning, development and approval of rules for the use of natural resources and construction, determination of the targeted use of natural resources in the permitted directions, regulation of construction, ensuring sustainable development of settlements.

1.3. The purpose of rational use of natural resources in settlements is to place ecologically acceptable economic, social, business and other facilities that do not impose excessive norms of damage to the environment, the impact on the environment and human health that does not exceed the standards of harmful effects established by environmental legislation. The implementation of construction activities in settlements is characterized by a method of intensive impact on natural objects, the implementation of which requires the protection of the environment and its components. Although the implementation of construction work is always associated with land use, the right to carry out construction work is an element of the right to use natural resources – land, water, forests and subsoil.

1.4. Green building is the use of environmentally certified products developed based on the environmental standards in the construction process, the construction of energy-efficient buildings and housing, the introduction of environmentally friendly innovative technologies, to ensure that the negative impact of the constructed buildings and structures on the environment during operation is minimal. The introduction of green building requirements will ensure the greening of the construction industry and is the most important condition for reducing harmful effects on the environment, reducing the consumption of natural resources (including energy) and their rational use.

1.5. Zoning plays an important role in ensuring the coherence of construction work in settlements. There are three types of zoning: 1) “permissive-restrictive” zoning; 2) ecological zoning; 3) “organizational and managerial” zoning. Ecological zoning is based on a set of administrative, economic, legal and environmental measures aimed at ensuring the protection and preservation of all components of the natural environment by the state, as well as the implementation of the right of citizens to ecologically safe life, preventing harm to their health and well-being. Ecological zoning can be of two types: 1) zones protecting of natural objects and complexes; 2) zones that ensure the safety of environmentally unfavorable areas.

1.6. In the process of organizing industrial production in settlements, general, additional and special requirements for environmental protection are established. *The general requirements* include environmental quality standards, sanitary rules, compliance with technical regulations, land reclamation, landscaping, necessary measures to restore the natural environment in the decommissioning of the facility and are of general importance.

Additional requirements are determined by the need to protect certain types of natural objects. In particular, the legislation on water requires the placement, design, construction, reconstruction, commissioning of farms and other facilities, as

well as the need to take into account their impact on water bodies and the environment in the introduction of new technological processes.

Special requirements apply to industrial enterprises and certain types of economic activities. In particular, additional environmental requirements and obligations are set for the subjects of economic activity dealing with chemicals that are the object of hazardous production. These include licensing, compulsory environmental insurance of related risks.

1.7. The environment of settlements is a qualitatively new natural and social phenomenon. Ensuring its sustainability implies the management of construction, industry, production and other areas of economic activity in cities using environmental standards. The environment of settlements is assessed as a natural-anthropogenic system. Its sustainable development is ensured not only by the environmental laws of nature, but also by the targeted activities of man to maintain ecological balance in settlements. This targeted activity is inextricably linked with the process of greening the construction industry and environmental, urban planning, sanitary norms and requirements.

1.8. In the matter of ensuring a high quality environment in the city, the following are necessary forms of participation of civil society institutions: implementation of information policy on the state of the urban environment, the main “link” in the establishment of close cooperation between local authorities and the population, participation in the implementation of environmental monitoring, public environmental control and public environmental review, solving environmental problems by urban planning.

II. Suggestions and recommendations aimed at further improving the legal acts of the Republic of Uzbekistan:

2.1. To clearly define the system of environmental protection measures in settlements, Chapter 8 of the draft Ecological Code of the Republic of Uzbekistan, entitled “Environmental requirements in the implementation of economic and other activities” should specify environmental requirements in the design and construction of settlements; environmental requirements for the location of nuclear power plants; environmental requirements for the projection of objects of economic and other activities; requirements for environmental protection from noise, vibration, electromagnetic fields and other physical influences in separate articles.

2.2. It makes sense to develop a new, directly applicable Land Code taking into account that land relations are now radically improving, land plots are sold based on property rights, lease rights and the right of permanent use, the importance of the content of land use rights, application of digitization in the process of land allocation, its implementation, as well as many reforms in the field of construction activities.

2.3. Climate change, winds, floods, extreme temperatures, and an increase in various diseases among the population pose new challenges to environmental security. The lack of unified legislation on environmental insurance in the Republic of Uzbekistan creates certain obstacles to the state support of the population by improving this area,

compensation for environmental damage caused by man-made conditions, i.e. the wider application and implementation of the insurance process in our country. Therefore, based on the experience of developed countries, it is proposed to adopt the Law of the Republic of Uzbekistan “On Environmental Insurance”.

2.4. The Concept of Environmental Protection of the Republic of Uzbekistan until 2030 and Measures to implement the National Goals and Objectives in the field of sustainable development until 2030 does not provide specific mechanisms for their implementation. Taking these into account, we believe that to implement this concept and the National Goals and Objectives, a separate Environmental Protection Strategy (roadmap) should be developed for each region.

2.5. To promote green standards in the construction process at the expense of the budget, it is expedient to establish the requirements of the tender documents for the purchase of goods, works, services to meet the needs of the state and society for construction products with environmental certificates. It is also worth noting in the legislation the rule of giving preference to the bidder who proposes to carry out construction in accordance with the green standards in the allocation of land for construction based on the auction (tender).

2.6. To eliminate shortcomings in the field of waste in the Republic of Uzbekistan and improve the regulation of relations in this area, it is expedient to adopt a separate normative legal act in the field of waste management, in particular household waste. This document should include measures for the initial sorting of waste, collection, decontamination, disposal, effective organization of the system of recycling and reuse of household and industrial waste with useful components, waste accounting, certification, the establishment of mechanisms for the organization and implementation of the state cadastre of landfills and utilization of waste, prevention of illegal generation of waste, improving the sanitary condition of landfills, reducing the amount of household waste sent to landfills, creation of modern landfills in accordance with the requirements of sanitary and environmental standards, as well as reclamation of existing landfills, strengthening control over strict compliance with the rules and requirements for the storage, disposal and utilization of waste in the sanitary protection zones.

2.7. Taking into account the importance of the transfer of urban planning norms and rules to the ecological model in the current context of accelerating urbanization, within the framework of the concept of “modern city”, which is widely used in international and foreign countries, it is necessary to set environmental requirements for cities in our country, including the requirement to have an ecological “belt” around modern, newly built cities, including recreation and green zones. In this regard, one of the main requirements for urban planning activities set out in Article 10 of the Urban Development Code – the requirements for environmental protection and environmental safety – should be disclosed in a separate article. It is expedient to set requirements for green zones, including in settlements. It will also be necessary to clearly define in the legislation the criteria for the quantification of green areas in settlements, to develop and implement

regulations that include the norms of vital green areas for each population in large cities.

III. Suggestions and recommendations for improving the practice of legal regulation of the use and protection of natural resources in settlements:

3.3. Addressing current issues for cities should take into account modern methods of influencing social relations based on the level of “pollution” of cities. In this regard, it is expedient to introduce an annual procedure for conducting an “environmental rating” of cities by the State Committee for Ecology and Environmental Protection with the broad involvement of the public.

3.4. The fact that the amount of dust and gas in the cities of our country for the last 4 years has exceeded the norm by 4 times, green areas in the country have been reduced by 3-4 times, an increase in the number of cases of construction in vacant spaces between multi-storey houses creates the need to introduce the practice of social expertise in the implementation of urban planning activities. The application of the practice of social expertise in the implementation of urban planning activities will be an effective measure in protecting the environment of urban settlements as a serious means of social protection of the local population from urban planning arbitrariness.

3.3. Taking into account the fact that today the overcrowding in settlements, especially in Tashkent, Nukus and regional centers has a negative impact on the environment, it is advisable to declare a moratorium on construction work until the approval of the master plan of districts (cities) or for a year. It should be noted that the construction work started based on the approved project will be completed, and new construction projects will not be approved during the moratorium. It is also necessary to clearly define in the legislation the terms of consideration and approval of master plans of cities.

3.4. One of the important directions of environmental protection in urban settlements is economic incentives, in particular, the regulation of payments for environmental pollution in cities. An analysis of the current situation shows that businesses benefit more from polluting the environment and not investing in its protection. The amount of applicable standards for environmental pollution charges is insufficient. They are losing their incentive role as a result of the indexation of existing payments lagging far behind the inflation rate. Therefore, the indexation of payments for environmental pollution in cities should take into account the real growth of inflation in the current period. At the same time, to ensure the targeted nature of the use of these funds, it is necessary to create a system of targeted budget funds by allocating these funds from various payments for environmental protection and rehabilitation in cities.

3.5. Based on the experience of developed foreign countries, to improve the system and legislation on environmental protection and rational use of natural resources in the settlements of our country it is necessary to fully introduce a system of classified waste collection and delivery, clearly define the economic incentive mechanisms for compliance with this system, encourage the ecologically

responsible activity of large business entities, revise and differentiate the system of liability for violations of waste disposal requirements in settlements, actively promote the concept of responsible consumer among the population, radically revise the waste recycling activities and widely introduce modern technologies in this area, switch from waste to biofuels, energy, expand public participation in urban planning, accelerate the development of urban plans.

3.6. It is necessary to ensure that each city has promising master plans for 10-30 years to ensure the sustainable development of settlements, mitigate the negative effects of environmental problems in cities, as well as to protect the population from urban planning arbitrariness. In the development of master plans for cities in the country, it is expedient to plan a gradual transition to the construction of ecological cities in the medium term, to identify measures to expand the powers of local authorities to protect the environment in settlements.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
ЮРИДИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

УЗАКОВА ГУЗАЛ ШАРИПОВНА

**ПРАВОВОЙ ПОРЯДОК ПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ПРИРОДНЫХ
РЕСУРСОВ В НАСЕЛЁННЫХ ПУНКТАХ**

12.00.06 – Природоресурсное право. Аграрное право. Экологическое право

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора юридических наук (DSc)

Ташкент – 2021

Тема докторской диссертации (DSc) зарегистрирована Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан за номером B2017.3.DSc.Yu69.

Докторская диссертация выполнена в Ташкентском государственном юридическом университете.

Автореферат диссертации размещен на трех языках (узбекском, английском, русском (резюме)) на веб-сайте Научного совета (www.tsul.uz) и Портале Информационной образовательной сети «Ziyounet» (www.ziyounet.uz)

Научный консультант: Усмонов Мухаммади Бахритдинович
доктор юридических наук, профессор

Официальные оппоненты: Холмушинов Жуманазар Тоштемирович
доктор юридических наук, профессор

Сафаров Джахонгир Исмаилович
доктор юридических наук, доцент

Нурматов Мирголиб Мирзаевич
доктор юридических наук, доцент

Ведущая организация: Академия МВД Республики Узбекистан

Защита диссертации состоится 25 декабря 2021 года в 10.00 часов на заседании Научного совета DSc.07/30.12.2019.Yu.22.01 при Ташкентском государственном юридическом университете (Адрес: 100047, г.Ташкент, улица Сайхитох, 35. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (998971) 233-37-48; e-mail: info@tsul.uz).

С докторской диссертацией (DSc) можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного юридического университета (зарегистрировано за № 999) (Адрес: 100047, г.Ташкент, ул. А.Темура, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

Автореферат диссертации разослан 7 декабря 2021 года.
(протокол реестра № 18 от 7 декабря 2021 года).

И.Р.Рустамбеков
Председатель Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

Д.Ю.Хабибуллаев
Научный секретарь Научного совета по присуждению ученых степеней, кандидат юридических наук, профессор

С.С.Гулямов
Председатель Научного семинара при Научном совете по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

Активации:
Чтобы активировать
«Ташкентский»

ВВЕДЕНИЕ (Аннотация докторской диссертации)

Целью исследования является разработка предложений и рекомендаций по совершенствованию правовой базы использования и охраны природных ресурсов в населенных пунктах и повышению эффективности их использования.

Объектом исследования являются эколого-правовые отношения, связанные с использованием и охраной природных ресурсов в населенных пунктах.

Научная новизна исследования состоит в следующем:

с научной и правовой точки зрения обосновано наличие необходимости установления законодательного порядка временного использования земельного участка или его части, используемой дехканским хозяйством, другому юридическому или физическому лицу;

обоснована необходимость участия Совета Федерации профсоюзов Узбекистана и Министерства здравоохранения Республики Узбекистан, а также Государственного комитета по развитию туризма Республики Узбекистан в организации рекреационных зон;

Обосновано, что установление законодательного порядка предоставления земельных участков молодым гражданам согласно совместной рекомендации районного совета фермерских, дехканских хозяйств и владельцев приусадебных земель и районного (городского) совета Союза молодежи Узбекистана, повысит эффективность использования приусадебных земель в населенных пунктах;

Наряду с разработкой проектов генеральных планов территорий сходов граждан махаллей с земельно-правовой и градостроительно-правовой точки зрения обосновывается необходимость разработки схемы развития прилегающих махаллей с точки зрения градостроительства в процессе разработки проектов детальной планировки сельских (поселковых) населенных пунктов;

Установление законодательством нормы, в соответствии с которой Государственный комитет по экологии и охране окружающей среды не взимает плату за выдачу заключения по материалам по выбору земельных участков для строительства объектов, подлежащих экологической экспертизе, станет основой для развития «зеленого строительства» как отдельного направления «зеленой экономики»;

определение законодательством Государственного комитета Республики Узбекистан по экологии и охране окружающей среды и его территориальных органов в качестве уполномоченного органа в области выявления самовольно построенных зданий и организации их ликвидации (сноса), определит необходимость соблюдения не только требований, намеченных в законодательных актах, касательно землепользования и

градостроительства, но и экологических и правовых требований при использовании земель населенных пунктов.

Внедрение результатов исследования:

предложение о праве дехканских хозяйств предоставлять земельные участки, предоставленные им в пожизненное наследуемое владение, или часть этих земельных участков во временное пользование юридическим и физическим лицам в целях выращивания сельскохозяйственной продукции, было использовано в разработке Статьи 4 Закона Республики Узбекистан №ЗРУ-639 «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в целях повышения эффективности использования земель сельскохозяйственного назначения и лесного фонда». Данное предложение также нашло отражение в части седьмой статьи 9 Закона Республики Узбекистан «О дехканском хозяйстве» № 604-I (*справка Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 11 января 2021 года №04/4-05-3*). Реализация данного предложения служит предотвращению незаконного использования земель гражданами и повышению эффективности использования приусадебных земель;

предложение о том, что рекреационные зоны образуются решениями органов государственной власти на местах по совместному представлению Государственного комитета Республики Узбекистан по развитию туризма, Совета Федерации профсоюзов Узбекистана и Министерства здравоохранения Республики Узбекистан, использовано для дополнения частью второй статьи 38 Закона Республики Узбекистан №ЗРУ-710-II от 3 декабря 2004 года «Об охраняемых природных территориях». (*справка Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 11 января 2021 года № 04/4-05-3*). Участие Государственного комитета Республики Узбекистан по развитию туризма в организации рекреационных зон способствует развитию внутреннего туризма в стране;

предложение о предоставлении молодым гражданам, имеющим совместную рекомендацию районного совета фермерских, дехканских хозяйств и владельцев приусадебных земель и районного (городского) совета Союза молодежи Узбекистана, в пожизненное наследуемое владение земельный участок для ведения дехканского хозяйства использовано в статьях 2 и 4 Закона Республики Узбекистан №ЗРУ-506 от 21 декабря 2018 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты республики узбекистан в связи с совершенствованием механизма эффективного использования посевных площадей в сельском хозяйстве». Это предложение отражено в части первой статьи 55 Земельного кодекса Республики Узбекистан от 30 апреля 1998 года и в статье 8 Закона Республики Узбекистан №ЗРУ604-I «О дехканском хозяйстве» (*справка Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 12 февраля 2019 года № 04/4-05-20*). Выделение земельных участков молодым гражданам для ведения

фермерского хозяйства служит обеспечению занятости молодежи и гарантированию их имущественных прав.

Предложение касательно того, что наряду с разработкой проектов генеральных планов территорий сходов граждан махаллей необходимо разработать схемы развития прилегающих махаллей с точки зрения градостроительства в процессе разработки проектов детальной планировки сельских (поселковых) населенных пунктов использовано при разработке четвертого абзаца пункта 2 Постановления Кабинета Министров Республики Узбекистан от 31 июля 2019 года № 639 (*справка Управления юридического обеспечения Кабинета Министров Республики Узбекистан от 6 января 2021 года № 12 /21-01*). Реализация данного предложения станет основой для развития социальной инфраструктуры в сельской местности;

Предложение о том, что Государственный комитет по экологии и охране окружающей среды не взимает плату при предоставлении земельных участков в постоянное пользование через аукционы для осуществления предпринимательской и градостроительной деятельности, а также выдаче заключения по материалам по выбору земельных участков для строительства объектов, подлежащих экологической экспертизе, использованы при разработке пунктов 4 и 9 Положения о порядке предоставления земельных участков посредством электронного онлайн-аукциона для осуществления предпринимательской и градостроительной деятельности, утвержденного Постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан №1023 от 25 декабря 2019 года. (*справка Управления юридического обеспечения Кабинета Министров Республики Узбекистан от 6 января 2021 года № 12/21-01*). Отмена взимания такой платы станет прочной базой для установления определенных льгот для предпринимателей, работающих в строительной отрасли, и будет способствовать развитию «зеленого строительства» в этой сфере;

Предложение, касательно придания Государственному комитету Республики Узбекистан по экологии и охране окружающей среды и его территориальным органам статуса уполномоченного органа в области выявления самовольно построенных зданий и организации их ликвидации (сноса), использовано при разработке пункта 4 Положения о порядке организации выявления и устранения (сноса) произвольно построенных зданий, утвержденного Постановлением Кабинета Министров №467 от 5 июля 2017 года «О дополнительных мерах по совершенствованию порядка предоставления земельных участков для предпринимательских целей, а также по обеспечению соблюдения норм земельного и градостроительного законодательства при строительстве населенных пунктов». (*справка Управления юридического обеспечения Кабинета Министров Республики Узбекистан от 6 января 2021 года № 12/21-01*). Передача таких полномочий Государственному комитету Республики Узбекистан по экологии и охране

окружающей среды послужит повышению эффективности предотвращения и пресечения правонарушений, связанных с самовольным завладением землей.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, четырех глав, заключения, списка использованной литературы. Объем диссертации 270 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Узакова Г.Ш. Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий масалалари. Монография. – Т.:ТДЮУ, 2021. –218 б.

2. Узакова Г.Ш. Ўзбекистон Республикасида ер участкаларини хусусийлаштириш жараёнини ҳуқуқий тартибга солиш. Монография. –Т.: ТДЮУ, 2020. –120 б.

3. Узакова Г.Ш. Аҳоли пункти ерларидан фойдаланиш ҳуқуқи. Монография. –Т.:ТДЮИ, 2006. –107 б.

4. Sharipovna G.U. Environmental-Legal Regulation Of Construction Activities In Cities In The Context Of Fast Urbanization //The American Journal of Political Science Law and Criminology. – 2021. – Т. 3. – №. 02. – С. 72-82. (SJIF: 2021 Impact Factor – 5.952).

5. Guzal Uzakova. Ecologization Of Construction Activities: National and International Experience. ExperienceIlkogretim Online - Elementary Education Online, 2021; 20 (3): pp. 1514-1521. Scopus. <http://ilkogretim-online.org>

6. Узакова Г.Ш. Ўзбекистон Республикасида аҳоли пункти ҳудудларини зоналаштиришга оид экологик-ҳуқуқий талаблар // Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. –№3. 2020. –Б. 33-39. (12.00.00; №9);

7. Узакова Г.Ш. Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишнинг юридик табиати // Юридик фанлар ахборотномаси. Ҳуқуқий илмий-амалий журнал. –№1. 2021. –Б. 73-91. (12.00.00; №20);

8. Узакова Г.Ш. Аҳоли пунктларида чиқинди билан боғлиқ муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш: миллий ва хорижий тажриба // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги – ЎзА Илм-фан бўлими (Электрон журнал). Илмий нашр, 2021 йил феврал ойи сони. –Б. 91-108. (12.00.00);

9. Узакова Г.Ш. Аҳоли пункти ерларининг ҳуқуқий тавсифи // Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. –№4. 2020. –Б. 34-37. (12.00.00; №9);

10. Узакова Г.Ш. Участие общественности и институтов гражданского общества в обеспечении устойчивого развития городов // Общество и инновации, 2021, 2(2/S), сс. 489–497. doi: 10.47689/2181-1415-vol2-iss2/S-pp489-497.

11. Узакова Г.Ш. Шаҳарларда қурилиш фаолиятини экологизациялашнинг ҳуқуқий масалалари // Юридик фанлар ахборотномаси. –№2. 2021. –Б. 58-70. (12.00.00; №20);

12. Узакова Г.Ш. Аҳоли пунктларида атроф муҳитни ҳуқуқий муҳофаза қилиш масалалари // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали. 6-сон, 1-жилд. 2021.–Б. 58-67. (12.00.00; №19);

13. Узакова Г.Ш. Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишга оид қонунчиликнинг ривожланиши // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали. 2-сон, 6-жилд. 2021. –Б. 50-58. (12.00.00; №19);

14. Узакова Г.Ш. Ер участкаларини хусусийлаштириш жараёнини ҳуқуқий тартибга солиш: миллий ва хорижий тажриба // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали. 2020. 3-сон, 5-жилд. –Б. 32-46. (12.00.00; №19);

15. Узакова Г.Ш. Ер участкаларини меъёрлашни ҳуқуқий тартибга солиш // Юридик фанлар ахборотномаси. –№1. 2017. –Б. 130-134. (12.00.00; №20);

16. Guzal Uzakova Sharipovna. Legal provision of use of natural resources in populations // International scientific and practical Conference. Modern views and research - 2021, January, 2021: Egham. England. Independent Publishing Network Ltd. 40-41 pp.

17. Guzal Uzakova Sharipovna. The role of legislation in ensuring the sustainable development of cities // International scientific and practical conference. Cutting edge-science. January, 2021, Shawnee, Primedia E-launch LLC, 5518 Flint St, Shawnee, 66203, USA. 57-59 pp.

18. Узакова Г.Ш. Аҳоли пунктларида табиий ресурслардан фойдаланиш ва атроф муҳитни муҳофаза қилишга оид қонунчиликни такомиллаштириш масалалари. “Ўзбекистон Республикаси ер қонунчилигини ривожлантириш ва такомиллаштириш масалалари” мавзусида 2019 йил 15 ноябрда ўтказилган республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. –Т.: ТДЮУ, 2019. –Б. 92-98.

19. Узакова Г.Ш. Қишлоқ аҳоли пунктларида энергия тежамкор уйларнинг қурилишини ҳуқуқий тартибга солиш. “Ўзбекистонда қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланишни ҳуқуқий тартибга солиш” мавзусида 2018 йил 23 ноябрда ўтказилган республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. –Т.: ТДЮУ, 2018. –Б. 88-94.

II бўлим (II часть; II part)

20. Узакова Г.Ш. Ер низоларини судларда ҳал қилишнинг ўзига хос хусусиятлари // Одиллик мезони. Илмий-амалий, ҳуқуқий журнал. 2-сон, 2021. –Б. 36-37. (12.00.00; №21);

21. Узакова Г.Ш. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – ер ислохотларининг ҳуқуқий пойдевори // Юридик фанлар ахборотномаси. Илмий-амалий ҳуқуқий журнал. Махсус сон I қисм. 2020. –Б. 138-146. (12.00.00; №20);

22. Guzal Uzakova. Legal issues that meet the environmental requirements in the field of urban planning. Chinese Journal of Occupational Health and

Occupational Diseases, Volume 39, Issue 6, May 2021 Chin J Ind Hyg Occup Dis, 2021, Vol. 39, No. 6. 263-269 pp.

23. Узакова Г.Ш. Давлат ва жамоат эҳтиёжлари учун ер участкаларини олиб қўйиш ва қайта сотиб олиш жараёнида ер ва шаҳарсозлик қонунчилигини қўллашнинг ўзига хос хусусиятлари. “Давлат ва жамоат эҳтиёжлари учун ер участкаларининг олиб қўйилиши муносабати билан мулкдорларга етказилган зарарни ундиришга оид суд амалиётидаги муаммолар” мавзусидаги халқаро давра суҳбати материаллари. Тошкент – 2021. –Б. 90-98.

24. Узакова Г.Ш. Соғлом авлодни тарбиялашда экологик-ҳуқуқий таълим-тарбиянинг ўрни ва аҳамияти. “Соғлом авлодни шакллантиришда экологик қонунчиликнинг ўрни ва роли” мавзусидаги республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Т.: ТДЮУ, 2014. –Б. 86-90.

25. Узакова Г.Ш. Шаҳар ерларидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари. “Давлат ва ҳуқуқнинг долзарб муаммолари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. –Т.: ТДЮУ, 2015. –Б. 180-188.

26. Узакова Г.Ш. Ер қонунчилигини бузганлик учун юридик жавобгарликни қўллашнинг ўзига хос хусусиятлари. “Ўзбекистон Республикасида атроф муҳитни муҳофаза қилиш тизимининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. –Т.: ТДЮУ, 2014. –Б. 223-230.